

Dr Cecylia Kuta

Wstęp

Opracowany przez Izabellę Lankosz i Grzegorza Szymanowskiego program nauczania przedmiotu historia i społeczeństwo na IV etapie edukacyjnym „Gra o przyszłość” powstał w ramach projektu „Kształcenie Pełne Wyobraźni – KPW”, współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

Nazwa programu – „Gra o przyszłość” dobrze komponuje się z założeniami projektu. Program przygotowany został zgodnie z obowiązującą podstawą programową. Przeznaczony jest dla uczniów klas drugich i trzecich szkoły ponadgimnazjalnej, którzy nie wybrali rozszerzonego kształcenia historycznego. Ukierunkowany jest na wychowanie nowocześnie myślącego człowieka, ale zakorzenionego w tradycji, świadomego swego dziedzictwa kulturowego i historii.

Program zawiera nie tylko elementy kultury, historii i osiągnięć cywilizacyjnych, ale też rozbudowane wątki związane z historią kultury, historią społeczną, historią religii. Uwzględnia również zagadnienia z etyki i myśli społecznej.

Przyjęte w programie rozwiązania dostosowane zostały metodycznie do pracy z uczniami interesującymi się przedmiotami ścisłymi. Zaproponowano wykorzystanie na szerszą skalę nie tylko prezentacji multimedialnych i filmów, lecz także tworzenie ich wspólnie z uczniami, a nawet nadzorowanie tworzenia stron WEB. Ponadto dla szkół dysponujących platformą cyfrową program przewiduje wykorzystanie e-nauczania.

Osiągnięcie zaplanowanych w programie celów umożliwiają dołączone do niego materiały dydaktyczne, które zamieszczone zostały na platformie edukacyjnej. Ich nowoczesna formuła zwiększa ich atrakcyjność. Zaprezentowane w formie elektronicznej materiały mogą być ciągle ulepszone. Jest to z pewnością wielkim atutem.

Zarówno program nauczania jak i odnoszące się do niego materiały dydaktyczne zostały zrecenzowane przez dwóch ekspertów: dr Marię Stinię i dra Henryka Palkija. Ich opinie i uwagi okazały się niezwykle cenne. Dzięki temu program wraz z materiałami dydaktycznymi uzyskał doskonałą formę.

Opracowanie redakcyjne recenzji zawartości merytorycznej programu nauczania „Gra o przyszłość”

Program nauczania „Gra o przyszłość” opracowany przez Izabellę Lankosz i Grzegorza Szymanowskiego zrecenzowany został przez dwóch niezależnych ekspertów: dr Marię Stinię i dra Henryka Palkija. Nie mają oni wątpliwości, że program jest zgodny z podstawą programową. Ponadto dr Palkij stwierdził, że nie jest on sprzeczny z obowiązującymi przepisami prawa, które przytoczył.

Recenzja Pani dr Marii Stini podzielona została na kilka części. Zawiera ona ogólną charakterystykę programu, uwagi ogólne, uwagi szczegółowe, analizę treści poszczególnych wątków oraz uwagi redakcyjne.

W recenzji zwrócono uwagę, iż program przedstawiony został w dwóch układach: problemowym, który zgodny jest z układem treści w podstawie programowej oraz chronologicznym. Podkreślono jednocześnie, że chociaż podstawa programowa „eksponuje bardziej problemowe ujęcie treści”, to stwarza też taką możliwość realizacji programu. Według dr Stini zamieszczony w programie, tradycyjny, chronologiczny układ treści stanowi „niejako trzecie rozwiązanie”, ale nie stojące w sprzeczności z wymogami podstawy programowej przyjmującej iż „przedmiot będzie nauczany w sposób problemowy lub chronologiczno-problemowy”. Recenzentka wyraziła jednak wątpliwość, iż nazwanie tej części aneksem może być mylące, gdyż „w założeniu ma to być przecież równorzędny i równoprawny układ organizacji materiału, przeznaczony dla tych nauczycieli (i uczniów), którzy uznają układ problemowy za mniej przyjazny”.

Dr Stinia podkreśliła, że „możliwość wyboru sposobu układu treści (problemowo lub chronologicznie) stanowi niewątpliwie mocną stronę tego programu”.

Tę opinię podziela też dr Palkij. Sugeruje jednak, by również w wersji chronologicznej programu zamieścić sugerowane metody programowe. Stwierdza: „Wiem, że nauczyciel może łatwo odszukać w poprzedniej części te metody, ale umieszczenie ich w zintegrowanej tabeli znakomicie zwiększyłoby szanse na stosowanie różnorodnych metod nauczania podczas realizacji tego programu”.

Dr Stinia uważa, że „słusznie została zwrócona uwaga na potrzebę wychowania aktywnego obywatela”. Zwraca również uwagę na częste wykorzystywanie w programie metod aktywizujących.

Obydwoje Recenzenci są zgodni, że częste wykorzystanie gier dydaktycznych jest jednym z atutów programu. Przy czym dr Stinia uważa, że „rozszerzenia wymaga jednak informacja o tym jak te gry mają wyglądać (przebiegać)”. Wyraża również nadzieję, że „dokładne wytyczne znajdują się w szczegółowych materiałach dydaktycznych”. W dalszej części recenzji zwraca jednak uwagę, że „dobór ilości niektórych proponowanych metod do konkretnych tematów czasami jest nierealny do realizacji”. Jako przykład podaje temat siódmy w wątku „Język, komunikacja, media”, gdzie na jedną godzinę lekcyjną zaproponowano kilka metod: poker kryterialny, symulacja, drzewko decyzyjne i gra dydaktyczna. Recenzenta pyta: „czy to znaczy, że należy jedną z nich wybrać, czy też autorzy uważają za możliwe realizację wszystkich tych metod na jednej lekcji?”. Stwierdza, iż mimo niewątpliwych „pożytków płynących ze stosowania metod aktywizujących przeładowanie lekcji pracą tymi metodami (...) nie gwarantuje sukcesu dydaktycznego”.

W opinii dr Stini walorem programu jest to, że zawiera on elementy kultury, historii i osiągnięć cywilizacyjnych. Zauważa, że „wyraźnie rozbudowano wątki związane z historią kultury, historią społeczną, historią religii”, a ponadto uwzględniono zagadnienia z etyki i myśli społecznej. Podkreśla, iż „bardzo cenne jest wprowadzenie w temacie »Cywilizacja europejska i cywilizacja islamu« zestawu nazwisk wybitnych filozofów i naukowców, a przez to wprowadzenie ich do świadomości uczniów”.

Recenzentka stwierdza: „Zdecydowanie należy też pochwalić i docenić różnorodność proponowanych środków dydaktycznych”, takich jak m.in.: film, muzyka oraz komiks. Według niej „tak szerokie wykorzystanie w programie środków dydaktycznych pozwala na kształtowanie wśród uczniów krytycznego odbioru różnych tekstów kultury”. Dalej Recenzentka wskazuje jednak, że w niektórych wypadkach kwestię wykorzystania środków dydaktycznych należałoby doprecyzować, gdyż „czasem są to bardzo konkretne propozycje (film, piosenka, itp.), ale niekiedy padają sformułowania bardzo ogólne (np. »praca ze źródłem internetowym i prasowym«, »omawia na przykładach źródłowych«, »praca z filmem dokumentalnym«)”.

Recenzentka uważa, iż „mankamentem przy charakterystyce środków dydaktycznych jest brak rozróżnienia na »źródło historyczne« i »źródło wiedzy ucznia«”. Zwraca uwagę, że charakteryzując źródła historyczne: opisowe, aktowe i ikonograficzne niesłusznie dołączono do nich źródła kartograficzne, które z wyjątkiem map z epoki, nie są źródłem historycznym.

Dr Stinia dostrzega „brak spójności w sposobach formułowania tematów lekcji”. Niektóre z nich podane są w sposób informacyjny, inne określone zostały literacko. Według Recenzentki to drugie rozwiązanie „choć niewątpliwie interesujące” nie zawsze jest „wystarczająco czytelne dla ucznia w zrozumieniu tematu”. Zauważa też, że „niekiedy widoczny jest brak konsekwencji w równomiernym precyzowaniu celów” i podaje tego przykłady.

Ponadto dr Stinia zgłasza zastrzeżenia odnośnie kwalifikacji do odpowiednich poziomów wymagań oraz poziomów taksonomicznych. Podaje następujący przykład: „polecenia »omawia działalność postaci« i »przedstawia« kwalifikowane są jako kategoria A, B lub C” i zwraca uwagę, że w istocie „polecenia te w taksonomii niczym się nie różnią”. Zauważa: „Cel, że uczeń »streszcza« błędnie zostało dwukrotnie zakwalifikowane do kategorii A, a raz nawet do D”. Najwięcej uwag Recenzentka wnosi do kategorii D.

Zadaniem Recenzentki użyte w nagłówku tabeli określenie mówiące, że trzecia kolumna zawiera „sugerowane metody pracy”, jest mylące. Nie są w niej bowiem zamieszczone tylko metody pracy, ale także często pojawiają się tam środki dydaktyczne. Dr Stinia podkreśla, że „Wśród wykorzystanych metod przede wszystkim brakuje określenia »praca pod kierunkiem«”. Uważa, że zastąpiłoby ono niektóre sformułowania takie jak np.: praca z mapą, ilustracją, literaturą naukową, pokaz multimedialny. Są to bowiem, jak słusznie zauważa, „środki dydaktyczne wykorzystywane przy tej metodzie”. Recenzentka proponuje zatytułowanie tej kolumny: „metody pracy i środki dydaktyczne”.

Recenzentka zwraca uwagę, że przy doborze materiału rzeczowego zmarginalizowano wiek XX. Podkreśla, że „W programie nie pojawiają się takie terminy jak nazizm, faszyzm, hitleryzm, holocaust, komunizm (występuje tylko jako »procesy dekomunizacyjne« i »kościół katolicki wobec komunizmu«)”. Zauważa, że brak jest tematyki dotyczącej I wojny światowej, a II wojna światowa potraktowana została jako „lekcja w muzeum”. Stwierdza, iż „Szczególnie uderza brak wykorzysta-

nia potencjału dydaktycznego tkwiącego w tematyce polskiego międzywojnia!”. Powinno to być istotną wskazówką przy dalszych pracach nad programem.

Dr Stinia wnosi również cenne uwagi szczegółowe do poszczególnych wątków programu. Autorzy programu powinni je uwzględnić. Dotyczy to również uwag redakcyjnych.

Mimo zgłoszonych zastrzeżeń Recenzentka stwierdza w konkluzji, że „program jest interesującą, autorską koncepcją, ale w tej formie wymaga jeszcze doprecyzowania pod względem dydaktycznym, językowym, a zwłaszcza redakcyjnym”.

Uwag do programu nie wnosi drugi recenzent, dr Palkij, który koncentruje się głównie na jego walorach. Uważa, że „bardzo dobrym pomysłem jest (...) zaproponowanie metod pracy do każdego z tematów w powiązaniu z kategorią wymagań”. Wnioskuje, że „powinno to dać nauczycielowi możliwość sprawnego przystosowania celów i treści nauczania do poziomu klasy”. Dzięki temu, zdaniem dra Palkija „nauczyciel uzyskuje pewność stosowania różnorodnych metod” i „łatwiej może dostosować cele treści i wymagania do poszczególnych uczniów”, a w skutek tego „podnieść poziom efektywności nauczania”. Według Recenzenta „stanowi to ważną zaletę programu we współczesnej szkole”.

Omawiając część programu zatytułowaną „Procedury osiągnięcia celów edukacyjnych” dr Palkij stwierdza: „W przedstawionych propozycjach dominują metody aktywne, skierowane na samodzielną pracę ucznia, co jest bardzo wskazane w realizacji takiego przedmiotu, jak *Historia i społeczeństwo*, który powinien zainteresować ucznia treściami historycznymi”.

Zdaniem Recenzenta pozytywnym elementem programu jest zamieszczenie w nim bibliografii pedagogicznej i merytorycznej. Uważa on, że „jest to ważny dodatek dla nauczyciela, który chce się rozwijać zawodowo i wzbogacać swoją ofertę merytoryczną, aby lepiej wspierał rozwój uczniów”.

Odnośnie zakresu merytorycznego programu dr Palkij uważa, że „Autorzy uporządkowali treści podstawy do swojej koncepcji”, a niekiedy „zaproponowali własne tematy lub sugerowali rozbudowanie wybranych wątków”. Recenzent sądzi, że zakres merytoryczny programu można będzie ocenić dopiero po przeanalizowaniu materiałów dydaktycznych.

Zdaniem dra Palkija program „zawiera szczegółowy opis sposobów realizacji celów kształcenia i wychowania zawartych w podstawach programowych”. Według jego opinii „konstrukcja programu jest przejrzysta, zwarta, modułowa i pozostawia nauczycielowi wybór sposobu jego realizacji zgodnie z jego potrzebami”, a ponadto program „zapewnia kształtowanie różnych umiejętności od prostych do złożonych oraz organizuje pracę własną ucznia, a proponowane metody umożliwiają zaangażowanie się ucznia w trakcie realizacji programu”.

Konkludując Recenzent stwierdza, że „program zasługuje na pozytywną opinię i może być realizowany w szkole, gdyż zapewni osiągnięcie zaplanowanych w Podstawie programowej celów kształcenia i wychowania”.

Zawarte w obydwu recenzjach opinie i uwagi są cenne i nie powinny zostać zignorowane przez Autorów programu.

Po zapoznaniu się z recenzjami Autorzy uwzględnili zgłaszane przez Recenzentów uwagi do programu i dołożyli starań, by błędy i niedociągnięcia zostały wyeliminowane.

Opracowanie redakcyjne recenzji materiałów dydaktycznych do programu nauczania „Gra o przyszłość”

Materiały dydaktyczne do programu nauczania „Gra o przyszłość” zrecenzowane zostały przez te same osoby, które recenzowały tenże program: dr Marię Stinię i dra Henryka Palkija.

Recenzja Pani dr Marii Stini, podobnie jak recenzja programu nauczania jej autorstwa, podzielona została na kilka części. Zawiera ona uwagi ogólne, uwagi merytoryczne, uwagi dydaktyczne, a także uwagi redakcyjne, językowe, gramatyczne, ortograficzne oraz szereg uwag szczegółowych odnoszących się do wybranych propozycji metodycznych. Zwrócono również uwagę na kwestie informatyczne dotyczące czytelności interfejsu graficznego.

W opinii dr Stini recenzowane materiały dydaktyczne „stanowią interesującą propozycję metodyczną, w swoim zamierzeniu wykorzystującą nowoczesne możliwości medialne”. Recenzentka zwraca uwagę, że zawierają one „zróżnicowany zestaw środków pomocniczych dla nauczycieli i uczniów”, przy czym „podstawowym środkiem są scenariusze lekcji obudowane różnorodnymi środkami dydaktycznymi”, takimi jak: środki tekstowe, opracowania autorskie, teksty źródłowe, środki ikonograficzne, środki symboliczne, środki audiowizualne. Dr Stinia zauważa, że rzadko wykorzystywane są środki kartograficzne. Pisz: „Wyraźnie zbyt małą uwagę przykładają autorzy do tego środka! A szkoda!”.

Zdaniem Recenzentki to, że w programie zastosowano formułę blokowania lekcji i „większość »Scenariuszy zajęć« przeznaczona jest na 90 minut” ma zarówno zalety, ale „ma też i wady”, gdyż „nie we wszystkich szkołach plan zajęć pozwoli na taką organizację zajęć”.

Recenzentka zwraca uwagę, że „scenariusze lekcji zostały ujednolicone” i „składają się z 17 części składowych”, z czego „zostało wyszczególnionych aż 16 punktów opisujących daną lekcję”. Dr Stinia wymienia niektóre z nich, takie jak: wątek, temat, cele, spodziewane efekty, metody sprawdzania osiągniętych celów, sposoby motywowania uczniów, opis warunków, które powinny być spełnione, aby prawidłowo przeprowadzić lekcję, słowniczek pojęć. Recenzentka wyraża wątpliwość czy formuła tabelki z czterema kolumnami (czynności nauczyciela, czynności uczniów, czas i umiejętności kształcone w czasie lekcji) przyjęta w punkcie 17, opisującym „przebieg lekcji”, jest w tym wypadku odpowiednia. Argumentuje: „Na przykład na lekcjach o charakterze wykładowym druga rubryka jest praktycznie zbędna (»Uczniowie słuchają, notują, mogą zdawać dodatkowe pytania«)”.

Mimo ogólnie pozytywnej oceny recenzowanych materiałów dr Stinia zauważa w nich mankamenty i błędy. Równocześnie zaznacza: „Fakt, że jest to zestaw »żywy«, ciągle podlegający zmianom, modyfikacjom (uwagi można zamieszczać bezpośrednio w Internecie w zakładce »opinie i uwagi do materiałów«) daje nadzieję, że materiały te mogą być »na bieżąco« poprawiane i w jeszcze większym stopniu ulepszone”.

Recenzentka podkreśla, że przede wszystkim „niezbędna jest większa staranność przy tworzeniu i opracowywaniu materiałów!”.

W uwagach odnoszących się do czytelności interfejsu graficznego stwierdza, że „nie jest on zbyt przyjazny”, a „stosowanie »tajemniczych« skrótów i określeń nie ułatwia szybkiej orientacji w zakre-

sie materiału”. Dr Stinia uważa, że „zapis »7w9« nie pozwala na jednoznaczne określenie czy chodzi o siódmy temat wątku dziewiątego, czy dziewiąty temat wątku siódmego”.

Według Recenzentki „w obrębie poszczególnych jednostek lekcyjnych wyraźnie brakuje jednolitości” i „szwankuje czytelność”. Dr Stinia sugeruje, że „dobrze byłoby umieścić plik (lub pliki) będący swego rodzaju »spisem treści«”. Argumentuje, iż „obecnie, aby obejrzeć zawartość materiałów trzeba wchodzić do kilkudziesięciu plików i to na dodatek w różnych programach komputerowych”.

Zdaniem Recenzentki „występuje znaczne zróżnicowanie w ilości i rodzajach materiałów w obrębie poszczególnych tematów (od kilku do kilkudziesięciu)”. To nie jedyne jej zastrzeżenia do kwestii informatycznych.

Zgłaszając uwagi merytoryczne dr Stinia podkreśla, że „niekiedy szwankuje logika przekazu historycznego”. Uważa, że przy doborze treści nauczania „brak logiki wykładu”. Stwierdza również, że „stosowanie współczesnych standardów do oceny zjawisk historycznych bez uwzględnienia ich uwarunkowań (utyskiwanie nad wadami demokracji ateńskiej nie dopuszczającej do udziału w życiu publicznym niewolników, wyzwolenców czy kobiet)” jest ahistoryczne. Zwraca też uwagę, że niektóre tematy do dyskusji są błędnie skonstruowane. Jako przykład podaje temat: „Czy demokracja szlachecka wyprzedziła swoją epokę, czy była przejawem głupoty i nieodpowiedzialności?” Przestrzega, że „takie ujęcie raczej może zrobić uczniom wodę z mózgu niż zainspirować do rozważań”. Pyta „jak można ustrój funkcjonujący przez 300 lat, w którym Rzeczpospolita przeżywała swój największy rozkwit określać mianem »głupoty i nieodpowiedzialności«?”

Materiał ilustracyjny, w opinii Recenzentki, niekiedy „sprawia wrażenie »koszyka na zakupy« – co się znajdzie, to się wrzuci”. Sugeruje, by „dla odpowiedniego zilustrowania treści lekcji” dokładnie zastanowić się nad doбором ilustracji.

Dr Stinia uważa, że pomysł z balonem jest „świetny”, ale równocześnie zwraca uwagę, że „założenie tej gry, by uczniowie wyrzucali ludzi z balonu nie jest poprawne wychowawczo”.

W uwagach dydaktycznych zwraca uwagę m.in., na to że „dyskusja to metoda a nie forma pracy”, „ikonografia to nie ilustracja z materiałem do analiz”, „dyskusja musi mieć precyzyjnie sformułowany temat”, „karta pracy służy do pracy ucznia podczas wykładu/prezentacji/wycieczki a nie po”, „brak zrozumienia istoty »projektu«”, „brak zrozumienia na czym polega metoda »wykładu problemowego“”, „teksty źródłowe nie zawsze są zaopatrzone w polecenia do wykonania”, „brak realizmu czasowego”. W opinii Recenzentki „do słabszych storn recenzowanych materiałów należy zaliczyć formy kontroli i sprawdzania wiedzy i umiejętności uczniów (najczęściej są to dość schematycznie przygotowane testy i krótkie wypowiedzi)”. Dr Stinia jest zadania, iż „zupełnym nieporozumieniem dydaktycznym jest pomysł robienie »krótkiego sprawdzianu – 10 min.« pod koniec lekcji z materiału właśnie na tej samej lekcji omawianego”.

Recenzentka ma zastrzeżenia do słowniczków historycznych i proponuje „przygotować zbiorczy zestaw haseł” pojawiających się w słowniczkach przy poszczególnych tematach. Jej zdaniem „pozwoliłoby to na usunięcie powtórzeń oraz na weryfikację haseł”. Uważa że, hasła należy umieszczać w porządku alfabetycznym. Ponadto sugeruje zweryfikować podawane definicje oraz ich objętość, gdyż jak zaznacza „występują tu znaczące różnice”.

Dr Stinia zgłasza uwagi odnośnie kart pracy. Podnosi by „formułować pytania w taki sposób, aby odpowiedź nie tylko sprawdzała czy utrwałała wiedzę ucznia, ale by również było to widoczne

dla nauczyciela”. Podkreśla, że „pytania w karcie pracy nie mogą zmuszać ucznia do napisania eseju”, powinny być „precyzyjne i logiczne” i „sformułowane poprawnie pod względem językowym”.

Zastrzeżenia Recenzentki do prezentacji multimedialnych odnoszą się zwłaszcza do „umiejętności i projektowania tego typu materiałów”. Zauważa, że „zdarzają się prezentacje, w których dominuje tekst, a ilustracje pełnią jedynie funkcję »ozdobnika«”.

Dr Stinia szczegółowo wylicza błędy językowe, gramatyczne i ortograficzne i podkreśla, że „niezbędne jest zatrudnienie polonisty/redaktora/korektora do weryfikacji całości materiału”.

Recenzentka wnosi również różnego rodzaju uwagi szczegółowe, które wraz z innymi, powinny zostać uwzględnione przez Autorów.

W opinii dr Stini recenzowany zestaw materiałów dydaktycznych wymaga „wielu poprawek, zmian i uzupełnień zarówno pod względem merytorycznym, jak i dydaktycznym, językowym, redakcyjnym oraz informatycznym”. Mimo to, jak stwierdza Recenzentka w konkluzji, że jest on „interesującą, autorską koncepcją i może być dużą pomocą dla uczniów i nauczycieli zmagających się z zupełnie nowym przedmiotem „historia i społeczeństwo”.

Uwag do recenzowanych materiałów nie wnosi dr Henryk Palkij. Stwierdza on, że materiały dydaktyczne do programu nauczania „Gra o przyszłość” zostały sporządzone zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa. Jego zdaniem „struktura materiałów jest starannie przemyślana i powiązana” z programem. Recenzent uważa, że „celem tak przygotowanej struktury jest rozwijanie samodzielnej pracy uczniów – co zapewniają materiały i prezentacje multimedialne oraz załączone materiały (teksty, ilustracje, mapy, biografie), kształtowanie różnorodnych umiejętności poprzez wprowadzenie wielu metod i form aktywizujących pracę ucznia, konfrontację zdobytej wiedzy z rzeczywistością społeczną i historyczną – głównie poprzez zaplanowane wycieczki oraz dążenie do ustrukturyzowania i usystematyzowania wiedzy i umiejętności - poprzez zadania podsumowujące, sprawdzany i ankiety ewaluacyjne”. Zdaniem dra Palkija „opracowana struktura materiałów stanowi ważny atut i stwarza realne możliwości na osiągnięcie zaplanowanych celów”.

Recenzent nie zgłasza uwag do scenariuszy lekcji. Pozytywnie ocenia też scenariusze wycieczek, podając jako przykład wycieczkę do muzeum Auschwitz-Birkenau, gdzie nauczyciel otrzymuje „kompleksowo opracowany materiał”. W opinii dra Palkija „nauczyciel otrzymuje przygotowany szczegółowy przebieg wycieczki” i w ten sposób „może efektywnie wykorzystać czas przeznaczony na wycieczkę i skoncentrować aktywność uczniów wokół zaplanowanych celów i włączyć wycieczkę w zaplanowany tok dydaktyczny”. Ponadto Recenzent uważa, iż dzięki temu, że „nauczyciel otrzymuje także tekst sprawdzający pracę uczniów oraz bibliografię wybranych prac związanych z omawianym tematem”, wycieczka „staje się przemyślanym elementem całego toku nauczania a nie jednorazowym »fajerwerkiem«” i równocześnie „wzbogaca doświadczenie edukacyjne, historyczne poprzez kontakt z rzeczywistością społeczną i historyczną a zaplanowane zadania rozwijają umiejętności i poszerzają wiedzę uczniów”.

Recenzent zwraca uwagę na „umiejętne i czytelne powiązanie opracowanych materiałów (scenariuszy, zadań itp.) z przygotowanym wcześniej programem”. Według niego „Autorzy sprawnie odnoszą poszczególne materiały do właściwych elementów programu np. celów, wymagań, metryczki zadań itp.” i dzięki temu „nauczyciel w każdej chwili wie, który element programu realizuje i dlatego podejmuje daną aktywność”. Dr Palkij sądzi, że „sprzyja to systematycznej pracy, kształtowaniu wiedzy, umiejętności oraz kontrolowaniu procesu dydaktycznego”. Stwierdza, że „takie podejście

sprzyja kształtowaniu tego co w dydaktyce nazywa się budowaniem świadomości nauczyciela, co stanowi podstawę jego rozwoju i efektywnej pracy”.

W przeciwieństwie do dr Stini, dr Palkij uważa, że prezentacje multimedialne „przygotowane są starannie”.

W opinii dra Palkija recenzowane materiały dydaktyczne „stanowią dobrą bazę do rozwoju indywidualnych zainteresowań uczniów i ich dalszej samodzielnej pracy oraz dają możliwość nauczycielowi do dostosowania poziomu wymagać do poziomu klasy”. Stwierdza on, że „materiały te spełniają zadanie, jakie stoi przed nauczaniem takiego przedmiotu jak »Historia i społeczeństwo«”. Recenzent nie ma zastrzeżeń do ich zawartości merytorycznej. Wyraża natomiast wątpliwości odnośnie materiałów odautorskich, takich jak opisy problemów, notatki uczniów, niektóre materiały robocze przygotowane do poszczególnych metod. Uważa, że „w tych materiałach autorzy dążąc do jasnego przedstawienia problemu czasem swobodnie podchodzą do terminologii, którą posługują w opisach”. Argumentuje: „O ile nie jest to problemem podczas wyjaśniania podczas lekcji, to w momencie, gdy uczeń i nauczyciel dodatkowo spotykają je w materiałach to może grozić utrwaleniem błędów”. Sądzi, iż „ten mankament łatwo można usunąć podczas ostatniej redakcji”.

W konkluzji dr Palkij pisze: „opracowane materiały, które ujęte zostały w czytelne, powtarzalne struktury stanowią dobrą podstawę do pracy nauczyciela. Kompletność opracowanych materiałów daje nauczycielowi możliwość dobrego przygotowania się do zajęć i sprawnego ich przeprowadzenia zgodnie z celami programu. Materiały te nastawione są na kształtowanie aktywności uczniów i umiejętności, co jest ich dużą zaletą. Jednocześnie nie zaniedbują aspektu merytorycznego. Poprzez materiały odautorskie zauważamy dążenie do określenia zakresu podstawowej wiedzy, a załączone dodatkowe materiały mają ją poszerzać i pogłębiać”. Stwierdza, że „przygotowane materiały dydaktyczne zasługują na pozytywną opinię” i „na ich podstawie może być w szkole zrealizowany program, do których się one odnoszą”.

Autorzy materiałów dydaktycznych powinni odnieść się do uwag i sugestii zawartych w obydwu recenzjach.

Postulowane przez Recenzentów poprawki zostały naniesione przez Autorów.

Szczegółowe zestawienie wątków, tematów i ilości scenariuszy przypadających na temat

L.P.	Nr Wątku	Temat	A Ilość scenariuszy lekcji	B Ilość scenariuszy wycieczek	C Ilość scenariuszy wycieczek z '*'	nr strony z Programu nauczania
1	4	Grecka zdolność do abstrakcji i jej konsekwencje	2	0	0	32
2	4	Dlaczego nauki nazywamy do dziś po grecku?	0	1	0	32/33
3	4	Dziecko średniowiecza – uniwersytet	2	0	0	33
4	4	Naukowa instytucja średniowiecza, która przetrwała dziejowe burze.	0	0	0	33
5	4	Być akademikiem to brzmi dumnie...	0	1	0	33/34
6	4	Co mają nam do zaoferowania ludzie oświecenia?	1	0	0	34
7	4	Postęp rozwiąże wszystkie problemy	1	0	0	34
8	4	Ten „genialny bezbożnik” Darwin	2	0	0	34/45
9	4	Jak naprawdę rozwija się społeczeństwo?	1	0	0	35
10	4	Czy nauka dziś nie budzi wątpliwości?	0	0	1	35/36
1	6	Gospodarze i ekonomiści.	1	0	0	42
2	6	Jak się wymieniać – aktualny do dzisiaj dylemat starożytnych.	0	1	0	42/43
3	6	Paskudny wynalazek Fenicjan – pieniądz i jego dzieje.	0	0	0	43
4	6	Czym jest gospodarka towarowo-pięniężna.	0	1	0	43
5	6	Bez kredytu ani rusz!	1	0	0	44
6	6	Czy bogaty może pójść do Nieba? Czyli o dylematach moralnych wynikających z religii i kultury.	1	0	0	44
7	6	Rodzi się kapitalizm – w banku i na giełdzie!	0	0	1	45
8	6	Handel, produkcja, dualizm.	1	0	0	45
9	6	Źródła europejskiej potęgi gospodarczej.	1	0	0	45/46
10	6	Rewolucja przemysłowa i kapitalizm.	2	0	0	46
11	6	Społeczne skutki XIX-wiecznego kapitalizmu	1	0	0	46
12	6	Wielcy teoretycy kapitalizmu. Od Adama Smitha do von Hayeka.	2	0	0	46/47
13	6	Myśl socjalistyczna i pokrewna.	2	0	0	47
14	6	Marksizm w praktyce – ekonomiczne konsekwencje realnego socjalizmu.	1	0	0	48
15	6	Czym jest państwo opiekuńcze?	0	1	0	48
16	6	Czy państwo opiekuńcze jest sprawiedliwe?	2	0	0	48/49
1	7	Obywatel i obywatelstwo w czasach starożytnych Aten. Obywatel Aten, kto to taki?	1	0	0	50
2	7	Civis Romanus – Wzór obywatela w republice rzymskiej.	2	0	0	50/51
3	7	Obywatel dzisiaj a czasach starożytnych.	2	0	0	51
4	7	Społeczeństwo modlących się, pracujących, broniących pozostałych.	1	0	0	51/52

L.P.	Nr Wątku	Temat	A Ilość scenariuszy lekcji	B Ilość scenariuszy wycieczek	C Ilość scenariuszy wycieczek z '*'	nr strony z Programu nauczania
5	7	Od monarchii patrymonialnej do monarchii stanowej	1	0	0	52
6	7	Dwie wizje sprawowanie władzy – papieżstwo o cesarstwo Miecz czy pastorat?	0	1	0	52/53
7	7	Miasta i mieszczenie w średniowieczu	0	0	1	53
8	7	Szlachta obywatele Rzeczypospolitej Szlacheckiej	2	0	0	53/54
9	7	Relikty świata feudalnego w późniejszych epokach	0	1	0	54
10	7	Polski parlamentaryzm w Rzeczypospolitej Obojga Narodów	2	0	0	54/55
11	7	Czy w Rzeczypospolitej była demokracja szlachecka? Demokracja szlachecka – demokracja czy anarchia?	1	0	0	55
12	7	Revolucja czy ewolucja jaka droga do demokracji?	1	0	0	55
13	7	Czy rewolucja do droga do demokracji czy totalitaryzmu?	2	0	0	55/56
14	7	Ruch anarchistyczny	1	0	0	56
15	7	Opozycja polityczna w Polsce	0	0	0	56/57
16	7	Utopia i antyutopia.	1	0	0	57
1	9	Antycni herosi	2	0	0	62
2	9	Wzór obywatela	2	0	0	62/63
3	9	Powstanie państwa polskiego od Mieszka I do Bolesława Krzywoustego.	2	0	0	63
4	9	Od rozbitcia dzielnicowego do zjednoczonego państwa polskiego	0	1	0	63
5	9	Rola kościoła w budowaniu państwa polskiego	1	0	0	63/64
6	9	Rzeczpospolita szlachecka na tle nowożytnej Europy	2	0	0	64/65
7	9	Kto winien – przyczyny upadku Rzeczypospolitej?	1	0	0	65
8	9	Insurekcja kościuszkowska	1	0	0	65
9	9	Bić się czy nie bić??? Od powstania listopadowego do powstania styczniowego	1	0	0	66
10	9	Realizm polityczny w II poł XIX wieku	1	0	0	66/67
11	9	Piłsudski czy Dmowski dwie wizje niepodległości.	2	0	0	67
12	9	Walki o niepodległość Polski w latach 1918–1921	0	0	1	67/68
13	9	Walka o niezależność Polski w latach 1944–1945	0	0	0	68/69

L.P.	Nr Wątku	Temat	A Ilość scenariuszy lekcji	B Ilość scenariuszy wycieczek	C Ilość scenariuszy wycieczek z '*'	nr strony z Programu nauczania
14	9	Spółczesność polskie wobec okupantów w okresie II wojny światowej	0	1	0	69
15	9	Pod Stalinowską dominacją	0	0	1	69/70
16	9	Polskie drogi do wolności	0	1	0	70/71
17	9	Kościół katolicki wobec komunizmu	2	0	0	71/72
18	9	Transformacja ustrojowa i społeczna po 1989 r.	2	0	0	72/73

60	10	5
----	----	---

Na każdy scenariusz z zestawu A i B przypada 1 pakiet materiałów dydaktycznych

Na każdy scenariusz z zestawu C przypadają 3 pakiety materiałów dydaktycznych

Crzyha Kute

Dr Maria Stinia

Uniwersytet Jagielloński

RECENZJA programu nauczania „Gra o przyszłość” (przedmiot uzupełniający: Historia i Społeczeństwo, IV etap edukacyjny)

Ogólna charakterystyka programu

Program „Gra o przyszłość” autorstwa Izabelli Lankosz i Grzegorza Szymanowskiego przeznaczony jest dla licealistów (II i III klasa), którzy nie wybiorą na maturze historii i wiedzy o społeczeństwie. Zawiera ogólne założenia programu, cele kształcenia i wychowania, cele szczegółowe i treści kształcenia, procedury osiągania celów edukacyjnych, propozycję zasad oceniania, przykład ewaluacji oraz rozbudowaną bibliografię.

Układ merytoryczny treści uporządkowany został dwójako. Po pierwsze, w układzie problemowym, podzielono go na dziewięć wątków tematycznych, zgodnie z układem treści w podstawie programowej. Po drugie, w układzie chronologicznym (zamieszczono obszerny 53-stronicowy Aneks). Tę drugą możliwość realizacji treści również zakłada podstawa, choć eksponuje bardziej problemowe ujęcie treści („przedmiot będzie nauczany w sposób problemowy lub problemowo-chronologiczny”). Autorzy umieszczając tradycyjny, chronologiczny układ treści zaproponowali niejako trzecie rozwiązanie, ale moim zdaniem nie kłócące się z wymogami podstawy. Dlatego uważam, że nazywanie tej części aneksem, czyli „dodatkiem do tekstu, załącznikiem” jest nieco mylące – w założeniu ma to być przecież równorzędny i równoprawny układ organizacji materiału, przeznaczony dla tych nauczycieli (i uczniów), którzy uznają układ problemowy za mniej przyjazny (na przykład za zbyt trudny).

Uwagi ogólne

Program jest zgodny z podstawą programową. Zaproponowany przez Autorów zestaw celów uwzględnia wszystkie elementy nakazane podstawą programową. Słusznie została zwrócona uwaga na potrzebę wychowania aktywnego obywatela. Aspekt ten podkreślony został poprzez wyeksponowanie celów wychowawczych i przyznanie dużej roli metodom aktywizującym.

Nazwa realizowanego projektu (Kształcenie Pełne Wyobraźni – KPW – kapewu) posiada bardzo chwytliwy tytuł, dobrze komponujący się z głównymi założeniami programu, zakładającymi skupienie uwagi na zrozumieniu procesów historycznych, a więc spowodowanie, by uczniowie „skapowali” (choć zapewne pojęcie to nie jest często używane w młodzieżowym języku).

Wspomniana wyżej możliwość wyboru sposobu układu treści (problemowo lub chronologicznie) stanowi niewątpliwie mocną stroną tego programu.

Program ma przemyślaną i spójną koncepcję. Konsekwentnie proponowane są do wykorzystania metody aktywizujące. Bardzo ważną rolę, zgodnie z tytułem programu, odgrywają gry dydaktyczne. Sześciokrotnie pojawiają się one jako zajęcia podsumowujące wątek. Ponadto stosowane są jako jedna z metod podczas realizacji poszczególnych tematów. Rozszerzenia wymaga jednak informacja o tym jak te gry mają wyglądać (przebiegać). Bardzo niewiele mówi nauczycielowi sformułowanie „dydaktyczna gra quizowa Naukowo, czyli jak?”, „gra typu role-play Wojna płci”. Mam nadzieję, że dokładne wytyczne znajdą się w szczegółowych materiałach dydaktycznych.

Recenzowany program w sposób przyjazny nauczycielowi proponuje bardzo konkretne procedury (metody, środki dydaktyczne). Jest to materiał nieobowiązkowy, co zaznaczone zostało wyraźnie we wstępie. Dobrze, że pojawiły się tematy rozszerzające podstawę programową (pierwszy temat – „temat spoza podstawy”). Niestety, to jedyny taki przypadek.

Wielkim plusem programu jest umieszczenie w nim elementów kultury, filozofii, osiągnięć cywilizacyjnych. Wyraźnie rozbudowano wątki związane z historią kultury, historią społecznej, historią religii (zwłaszcza kręgu judeo-chrześcijańskiego i islamu). Uwzględniono także zagadnienia dotyczące etyki i myśli socjologicznej. Bardzo cenne jest wprowadzenie w temacie „Cywilizacja europejska i cywilizacja islamu” zestawu nazwisk wybitnych filozofów i naukowców, a przez to wprowadzenie ich do świadomości uczniów.

Zdecydowanie należy też pochwalić i docenić różnorodność proponowanych środków dydaktycznych. Dużą rolę przyznano muzyce, włącznie z muzyką rozrywkową. Do wykorzystania proponowane są materiały komiksowe. Niemalą rolę przyznano też dynamicznym środkom obrazowym. Film, zarówno fabularny jak i dokumentalny świetnie nadają się do kształtowania wyobrażeń uczniowskich i mogą stanowić nieocenioną pomoc w edukacji historycznej. Tak szerokie wykorzystanie w programie środków dydaktycznych pozwala na kształtowanie wśród uczniów krytycznego odbioru różnych tekstów kultury (opartych na literaturze, ikonografii, muzyce).

Część tematów została sformułowana w sposób problemowy. Postawienie przed uczniem określonych wyzwań to jeden ze sposobów na jego zaktywizowanie. (np. temat 9 w wątku 1).

Widoczny jest brak spójności w sposobach formułowania tematów lekcji. Istnieją przynajmniej dwa rodzaje: część podana jest w sposób informacyjny, określający istotę problemu, sytuując go w czasie, a część z „literackim zacięciem”. Choć niewątpliwie interesujące, nie zawsze są wystarczająco czytelne i pomocne dla ucznia w zrozumieniu tematu.

Pomocą w organizacji czasu jest propozycja przydziału godzin na realizację poszczególnych tematów. Większość z nich to propozycje dwugodzinne (choć są też określenia zakładające większą dowolność: 2–3 godziny). Autorzy dopuszczają modyfikację przydziału godzinowego w zależności od konkretnych potrzeb.

Autorzy podając w osobnej rubryce procedury edukacyjne zastrzegają się, że to ich wybór i informują, że jest to wyłącznie sugestia metodyczna. Niemniej jednak dobór ilości niektórych proponowanych metod do konkretnych tematów czasami jest nierealny do realizacji. W wątku „Język, komunikacja, media” w temacie 7 przeznaczonym na jedną godzinę lekcyjną zaproponowano następujące metody: poker kryterialny, symulacja, drzewko decyzyjne i gra dydaktyczna – czy to znaczy, że należy jedną z nich wybrać, czy też autorzy uważają za możliwe realizację wszystkich tych metod na jednej lekcji? Przy całym uznaniu pożytków płynących ze stosowania metod aktywizujących przeładowanie lekcji pracą tymi metodami (widoczne to jest przynajmniej jeszcze w kilku przypadkach) nie gwarantuje sukcesu dydaktycznego.

Niekiedy widoczny jest brak konsekwencji w równomiernym precyzowaniu celów (w pierwszym temacie pierwszego wątku: uczeń powinien „określić różnice między tym co wspólne... a tym co odrębne” – niestety nie wiadomo jakie to różnice). Inny przykład to realizacja celu na s. 19: „napisy łacińskie często pojawiające się...” – nie wiadomo jakie napisy i jak często pojawiające się powinien znać uczeń.

Podobna jest sytuacja w wypadku proponowanych do wykorzystania środków dydaktycznych – czasem są to bardzo konkretne propozycje (film, piosenka, itp.), ale niekiedy padają sformułowania bardzo ogólne (np. „praca ze źródłem internetowym i prasowych”, „omawia na przykładach źródłowych”, „praca z filmem dokumentalnym”). Wskazane byłoby lepsze doprecyzowanie tych kwestii.

Konieczne też jest uporządkowanie wewnętrzne celów nauczania w obrębie poszczególnych tematów: według taksonomii, zgodnie z chronologią i logiką (przykład – temat 11 w wątku „Rządzący i rządeni” – jako pierwsza wymieniony została ocena zjawiska oligarchizacji, a dopiero później uczeń ma wykazać się umiejętnością wymienienia „wad i zalety demokracji szlacheckiej”

Program „Gra o przyszłość” zawiera zestaw „poziomów wymagań szczegółowych”. Pojawiają się tu niestety problemy z kwalifikacją do odpowiednich poziomów wymagań oraz poziomów taksonomicznych. Najwięcej uwag mam do kategorii D, która powinna wymagać od uczniów postawienia ich w nowej sytuacji problemowej (zob. Ojczysty Panteon – temat 5 (rola klasztorów), temat 6 (ocena unii, ocena działań naprawy Rzeczypospolitej)). Błędnych kwalifikacji jest więcej. Na przykład polecenia „omawia działalność postaci” i „przedstawia” kwalifikowane są jako kategoria A, B lub C (*de facto* polecenia te w taksonomii niczym się nie różnią). Cel, że uczeń „streszcza” błędnie zostało dwukrotnie zakwalifikowane do kategorii A, a raz nawet do D (na s. 104 programu sami autorzy określają, że jest to poziom B).

Nieco w błąd wprowadza czytelnika sformułowanie użyte w nagłówku tabeli, że trzecia kolumna zawiera: „sugerowane metody pracy”. Nie są tam zamieszczone wyłącznie „metody pracy” pracy – pojawiają się dość często środki dydaktyczne. Wśród wykorzystywanych metod przede wszystkim brakuje określenia „praca pod kierunkiem”. Zastąpiłoby to z lepszym skutkiem sformułowania typu: praca z mapą, ilustracją, literaturą naukową, pokaz multimedialny itd. ponieważ są to tylko środki dydaktyczne wykorzystywane przy tej metodzie. Lepszym rozwiązaniem byłaby rezygnacja ze słowa „sugerowane” oraz zatytułowanie tej kolumny jako: „metody pracy i środki dydaktyczne”. Poza

tym określenie „procedury” oznacza praktycznie to samo co „metody” więc chyba nie ma powodu stosować obu określeń.

Mankamentem przy charakterystyce środków dydaktycznych jest brak rozróżnienia na „źródło historyczne” i „źródło wiedzy ucznia”. Omawiając tę grupę środków (pkt. 4, s. 79) scharakteryzowano źródła opisowe, aktowe i ikonograficzne (które są źródłami historycznymi) oraz włączono do tego zestawu źródła kartograficzne – które źródłem historycznym nie są! (za wyjątkiem map z epoki, które są oczywiście źródłem historycznym).

Oceniając dobór materiału rzeczowego widoczne jest zmarginalizowanie XX wieku i ważnych zjawisk występujących w tym czasie. Omawianie tej problematyki w klasie pierwszej nie jest wystarczającym uzasadnieniem ograniczenia tej tematyki. W programie nie pojawiają się takie terminy jak nazizm, faszyzm, hitleryzm, holocaust, komunizm (występuje tylko jako „procesy dekomunizacyjne” i „kościół katolicki wobec komunizmu”). Nie ma I wojny światowej, II wojna to tylko „lekcja w muzeum”. Szczególnie uderza brak wykorzystania potencjału dydaktycznego tkwiącego w tematyce polskiego międzywojnia!

Uwagi szczegółowe

- skoro we wstępie autorzy zakładają elastyczne podejście do czasu przeznaczonego na realizację programu należy zrezygnować ze sformułowania „sugerowana 1 godzina” przy pierwszym temacie lekcyjnym, gdyż może to wprowadzać w błąd nauczyciela, który uzna, że tylko w tym jednym przypadku ma dowolność w określeniu czasu realizacji tematu
- opisy procedur w części stanowiącej obudowę programu powinny zostać skorygowane, ponieważ czasem wprowadzają nauczyciela w błąd, a czasem dają zbyt mało precyzyjną informację o stosowanych metodach
- niekiedy potrzebna jest większa precyzja sformułowań. Zdanie „Źródła ikonograficzne są bardzo różnorodne” nie oddaje złożonej problematyki interpretacyjnej w przypadku bogactwa rodzajów źródeł ikonograficznych. Ponadto źródła te zostały one ograniczone tylko do kilku rodzajów przedstawień ikonicznych.
- co najmniej dyskusyjne jest nazewnictwo niektórych metod, np. „praca ze źródłem”. Jedną z najważniejszych metod dla recenzowanego programu, czyli „gra dydaktyczna” – została w części „Procedury osiągnięcia celów” potraktowana dość ogólnikowo. Podana definicja jest zła, nic nie wyjaśnia, a właściwie odwołuje się do gier planszowych, czyli tylko jednej z wielu gier dydaktycznych
- duże wątpliwości wypada zgłosić co do rozumienia i charakterystyki dwóch metod pracy: debata i dyskusja. Zdaję sobie sprawę, że w literaturze dydaktycznej istnieje bardzo wiele klasyfikacji i pewna dowolność w opisie tych metod, ale nie sposób się zgodzić zaproponowanymi definicjami (np., że dyskusja jest „podobna do debaty, ale lepiej uporządkowana i prowadzona według ściśle naukowych zasad” (s. 84).
- nie ma takiej metody pracy jak „praca z biografią”, podobnie jak „praca ze źródłem internetowym” (s. 16)

- w opisie procedur nie opisano „debaty oxfordzkiej”, choć kilkakrotnie proponowana jest do wykorzystania przy realizacji programu
- jedną z metod nazwano „strukturalizacja” (s. 14) – nie potrafię powiedzieć co to takiego!
- metoda „rybie ości” (s. 31) znana jest w dydaktyce pod nazwą „rybi szkielet”
- ankieta ewaluacyjna (s. 109–110) stanowi niewątpliwie ważnym elementem pracy nauczyciela, natomiast nie zawsze odnosi się do samego programu. Niektóre pytania są sformułowane w sposób niejasny lub nieprecyzyjny. Nic nie wnosi pytanie 1, gdyż uczeń nie musi znać dokumentu, który nazywa się „program nauczania” i jest przeznaczony dla nauczyciela. Natomiast powinien znać (mieć podany) zakres i treści materiału nauczania. Pytanie 2: Czy treści, których uczysz się na historii i społeczeństwie są zrozumiałe? na pewno nie odnosi się do zawartości programu, ale do sposobu jego realizacji!

Analiza treści poszczególnych wątków

Wątek 1 – Europa i świat

Ta uwaga odnosi się bardziej do podstawy programowej niż do Autorów programu, ale warto zwrócić uwagę, że sformułowanie zagadnienia „Świat śródziemnomorski” wyrzuciło poza nawias zainteresowania całą cywilizację Mezopotamii. Pojawia się ona w programie jedynie incydentalnie („kontakty z Babilończykami”) i trudno takie ograniczenie zaakceptować.

- s. 12–13 – „na przykładzie Etrusków i Rzymian pokazuje zapożyczanie kulturowe [brak przecinka w tym miejscu zmienia sens tego zdania] na przykładzie Greków i Egipcjan w okresie hellenistycznym pokazuje przykłady wpływów religijnych i obyczajowych”
- s. 13 – wydaje się zbędne umieszczenie w zadaniu „uczeń wyjaśnia pojęcia” – określeń: „administracja rzymska” i „polityka wewnętrzna Rzymu” – to nie są specyficzne, charakterystyczne dla Rzymu pojęcia, ale konkretna wiedza – uczeń powinien potrafić je opisać czy scharakteryzować,
- s. 13 – w tytule tematu 4 powinno pojawić się zawężenie czasowe do epoki średniowiecza,
- s. 14 – błąd – zamiast Awincenna poprawnie nazwisko powinno brzmieć Awicenna,
- s. 14 – „Trzy wielkie religie na granicach Europy” – słówko „na” zmienia optykę – te religie nie funkcjonowały „na granicach”, ale przede wszystkim „w granicach”,
- s. 14 – Temat 5 – z trzech wielkich religii islam wydaje się najbardziej „pokrzywdzony” – prawie nic o nim nie ma (jeśli chodzi o współzycie) – brakuje tego zwłaszcza na terytorium Hiszpanii,
- s. 13–14 – Kolejność tematów – najpierw islam, a potem judaizm i chrześcijaństwo – budzi spore wątpliwości! Ponadto przeznaczenie dwóch godzin na islam – to dużo!
- s. 14 – konieczność pamiętania o „okazjonalnej” obecności w Polsce muzułmanów w średniowieczu to chyba przesada!

Program nauczania MUSI wychodzić poza zakres merytoryczny podstawy programowej. Dlatego w Wątku 1 „Europa i świat” wyraźnie brakuje zagadnienia „Geneza średniowiecznej Europy” – z zaproponowanych przez Autorów treści wynika, że fundamenty Europy tworzyły islam i problemy religijne „na granicach Europy”. Wyraźnie brakuje tu syntetycznej informacji o tym, co działo się w Europie pomiędzy V a XV wiekiem. Ponieważ następny temat traktuje już o XV wiecznej Portugalii i Hiszpanii. Tysiąc lat luki w historii Europy, to chyba za dużo!

- s. 14 – w temacie 6 powinno pojawić się ograniczenie czasowe do XV wieku
- s. 15 – niezbyt fortunne określenie „w uproszczonej formie ukazuje stosunek Europejczyków do tubylców” – nie bardzo wiadomo co to znaczy. Punkt ten jest niepotrzebny, bo poniżej jest powtórzony i sprecyzowany,
- s. 16 – w temacie cytata „Wielkie brzemie białych ludzi” jest niedokładny (ani to Kipling, ani Dżanowski),
- s. 17 – niezbyt fortunne sformułowanie „zajmuje stanowisko w sporze o kolonializm i neokolonializm” – przynajmniej jeśli chodzi o ten problem,
- s. 17 – nic nie mówiące sformułowanie tematu „Wuj Sam i stara Europa” – w takim brzmieniu jest kompletnie nieprzydatny uczniowi!
- s. 17 – zły dobór pojęć – niektóre zbyt łatwe dla licealisty (interwencja zbrojna, centrum finansowe), albo nie będące właściwie pojęciami wymagającymi tłumaczenia (inwestycje zagraniczne),
- s. 17 – ile jest globalizacji? z tekstu wynika, że przynajmniej kilka, bo występuje w liczbie mnogiej,

Wątek 2 – Język, komunikacja, media

- za zbyt szczegółowy można uznać dobór treści i pojęć na poziomie koniecznym: „opisuje genezę i podział języków indoeuropejskich”, „alfabet fonetyczny”, „koine”,
- s. 19, 20 – zbędne jest dwukrotne powtórzenie w zestawie pojęć określeń: język martwy, język międzynarodowy,
- s. 23 – „parowe środki lokomocji” wymienione wśród „wynalazków medialnych”,

Wątek 3 – Kobieta i mężczyzna, rodzina

- s. 27, 127 – „przedstawia krótko rolę kobiety i rolę mężczyzny na przykładach postaci Achillesa i Sokratesa” – która z tych osób to kobieta?
- s. 27 – poezja uzryjska – czy rzeczywiście jej znajomość jest konieczna dla ucznia nie interesującego się historią? (dwukrotnie wymieniona!),
- s. 27 – problem poezji uzryjskiej jakoś szczególnie ważny wydał się Autorom: „wyjaśnia wpływ poezji uzryjskiej na twórczości prowansalskich trubadurów, czerpiąc przykłady z dostępnych utworów w tłumaczeniach Jacka Kowalskiego lub Edwarda Porębowskiego” – zbędne jest traktowanie tego jako cel sam w sobie – to raczej propozycja wykorzystania konkretnych środków dydaktycznych. Ponadto, czy znajomość „poezji uzryjskiej” (pojawia się w celach dwukrotnie!) jest rzeczywiście niezbędna dla ucznia nie interesującego się historią?
- s. 28 – w temacie 4 „Jak być dzieckiem” wydaje się nieczytelne umieszczenie postaci „Silnego” – jeśli dobrze rozumiem, chodzi o bohatera „Wojny polsko-ruskiej”. Ale związek z „byciem dzieckiem” jest tu co najmniej wątpliwy! W temacie tym wyraźnie brakuje odniesienia do zmiany pozycji dziecka na przełomie XIX i XX wieku – z „przedmiotu” do „podmiotu”!
- s. 28 – nazwisko D. Masłowskiej powinno się pojawić w programie, gdyż nie dla wszystkich czytelny może być temat „Od sierotki Marysi do Silnego” [ponadto powinno być zapisane – „Silnego”]. I może zamiast tekstu o wykorzystaniu „dowolnego przykładu z literatury współczesnej” należy zaproponować konkretny tytuł, a „dowolny przykład” dodać jedynie opcjonalnie,
- s. 28 – cel „przedstawia model wychowawczy w polskiej rodzinie nowożytnej na przykładzie listów Żółkiewskiego do syna” – powinno zostać zawężony do „polskiej rodziny szlacheckiej/magnackiej”,

- s. 28 – niezrozumiała jest konstrukcja celu zakładającego konieczność dokonania porównań pozycji dziecka żyjącego w XIX/XX wieku z pozycją dziecka we wcześniejszych epokach – podane przykłady powinny być wymienione wcześniej, jako odnoszące się jedynie do XIX/XX wieku,

Wątek 4 – Nauka

- s. 33 – „Opisuje wczesnośredniowieczny pogląd, zabraniający pobierania pieniędzy za naukę i wyjaśnia, kiedy został przełamany” – czy pogląd można „opisać”? co tu jest do „wyjaśniania”? – raczej należy podać informację „kiedy”. Ten cel uważam za zbyt szczegółowy i przez to zbędny,
- W temacie 4 wyraźnie brakuje problematyki uniwersyteckiej w XIX wieku.
- s. 34 – w określaniu celów lepiej unikać sformułowań egzaltowanych „ślepa wiara” (może lepiej np. „pełna akceptacja”),
- s. 35 – w temacie „Ten genialny bezbożnik – Darwin” za dużo jest o psychoanalizie – sformułowanie tematu nie odpowiada zawartości lekcji,

Warto natomiast pochwalić za wprowadzenie tematyki związanej z kreacjonizmem i ewolucjonizmem. Warto też pochwalić za wprowadzenie tematyki dotyczącej teorii rozwoju społeczeństw,

Wątek 5 – Swojskość i obcość

Niektóre tematy sformułowane są w sposób zbyt kontrowersyjny (Czy Afrykanie mają dusze?, W getcie, za granicą, na stosie).

Przy tym temacie widać wyraźnie, że nie może być tak duże zróżnicowanie w sposobach formułowania tematów. Dla lepszej spójności programu pożądane byłoby ujednoczenie formuły tematów i poszukanie jakiegoś kompromisu pomiędzy tematami „faktograficznymi” a „literackimi”. Zróżnicowanie to występuje nie tylko pomiędzy wątkami, ale i w ramach wątków.

Wątek 6 – Gospodarka

- s. 45 – może warto wspomóc nauczyciela wymieniając konkretne elementy „mechanizmów giełdowych” (Interpretuje wykresy i proste mechanizmy giełdowe), np. zlecenia giełdowe, systemy notowań, itd.),
- s. 45 – temat 8 – brakuje wyraźniejszej lokalizacji czasowej – czy to temat w ujęciu historycznym, czy raczej analiza współczesnej wymiany towarowej,
- s. 46, 47 – dwukrotnie powtórzony tekst w nawiasie „(uwaga – oceniamy sposób argumentacji oceny, a nie samą ocenę!)” jest zbędny – to nie cel, ale komentarz do jego realizacji,
- s. 47 – niefortunne sformułowanie tematu – co to jest „myśl pokrewna socjalizmu”?
- s. 47 – nielogiczny układ celów przy temacie „Myśl socjalistyczna...”

Wątek 7 – Rządzący i rządzeni

- s. 55 – wymienione są dwa tematy – który jest właściwy? W innych wypadkach tematów dwugodzinnych nie stosowano takiej zasady,
- s.55 – zniknęła „rewolucja lutowa” – jest za to kilkakrotnie „rewolucja październikowa” (chyba lepiej posługiwać się określeniem „przewrót bolszewicki”),
- s. 55 – w tematach 12 i 13 dosłownie powtórzony został pierwszy z zakładanych celów,

W wątku tym bardzo wyraźnie brakuje problematyki polskiej z okresu Drugiej Rzeczypospolitej. Jest za duży przeskok pomiędzy okresem demokracji szlacheckiej, a okresem PRL. Dla zagad-

nienia opozycji politycznej doświadczenia okresu międzywojennego wydają się bardzo wdzięcznym materiałem do analiz i dyskusji.

Wątek 8 – Wojna i wojskowość

Wątek ten charakteryzuje się wyjątkowo starannym doбором materiału rzeczowego i przemyślaną strukturą wewnętrzną. Czuje się, że autor dobrze czuje się w prezentowanej tematyce.

s. 62 – w tematach 12 i 12 nie widać odniesienia zastosowanej metody („burza mózgów”) do przedstawionych celów lekcji,

Wątek 9 – Ojczysty Panteon i ojczyste spory

Warty pochwalenia jest odpowiedni dobór postaci historycznych (choć nierównomierny dla różnych epok!).

s. 63 – punktem wyjścia jest kanon bohaterów antycznych, którzy przez lata byli klasycznymi wzorcami postaw obywatelskich odnosząc do nich przykłady z historii Polski. Słusznie zaznaczono, że dobór konkretnych nazwisk może być rozszerzony w zależności od potrzeb nauczyciela i uwzględniać specyfikę regionalną,

s. 63 – w temacie 1 (Antyczni herosi) zmiany wymaga zestaw pojęć – obecny jest nieadekwatny do tematu,

s. 64 – w temacie 3 błędnie zakwalifikowano jako poziom taksonomiczny D przy opisie państwa Mieszka i przyczynach kryzysu i odbudowy państwa wczesnopiastowskiego,

s. 64-65 – temat 5 – „praca z materiałem źródłowym wyszukany w internecie” – takie sformułowanie w nie jest w stanie pomóc nauczycielowi w realizacji tematu,

s. 65 – temat 5 metoda nieadekwatna do tematu – debata „za i przeciw” (lepiej byłaby dyskusja),

s. 66 – temat 7 – brak inf. o ilości godzin przeznaczonych na realizację tematu,

s. 66-67 – temat 8 powinien być umieszczony w programie przed tematem 7 – tytuł tematu 8 jest nieadekwatny do treści – nie można lekcji nazywać Insurekcja kościuszkowska i mówić o Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (temat jest dwugodzinny),

s. 67 – temat 9 ma nierównoprawnie przydzielone treści – sformułowanie tematu stawia przed uczniem dylemat – bić się czy nie bić? A zestaw treści omawia wyłącznie wątek BIC się! Tak naprawdę to dylemat ten łączy się z tematem 10 (również dwugodzinny) traktującym o realizmie politycznym XIX wieku,

s. 68 – temat 11 – Piłsudski i Dmowski mieli JEDNĄ wizję niepodległości – mieli natomiast różne wizje kształtu państwa, różne wizje drogi do niepodległości, różne wizje niepodległej Polski! Ale niepodległość jest JEDNA,

s. 68-69 – temat 12 – sformułowanie „spory o kształt Polski” jest zbyt ogólne – nie wiadomo czy chodzi o spory w Wersalu, obszar państwa, ustrój itp.?

s. 68-69 – tematy 12-13 – dziura między 1922-1944!

s. 69 – błędny zapis „II Rzeczypospolita Polska” – powinno być albo „Druga Rzeczypospolita”, albo „Rzeczypospolita Polska”,

s. 72, 73 – „omawia działalność L. Wałęsy” – jest powtórzone dwukrotnie – czy chodzi o działalność L. Wałęsy w określonym okresie, czy ogólnie?

s. 73 – brak chronologii i logiki w układzie celów w temacie 18 – ocena skutków transformacji nie może poprzedzać informacji o obradach okrągłego stołu,

s. 73 – osobno jest wymienione zadanie dla ucznia „przedstawia przebieg obrad okrągłego stołu” i osobno najważniejsze „założenia porozumienia”,

W wątku tym zupełnie pominięto postaci historyczne z XIX wieku – dla tematu Panteon są one niezbędne! [Ordon to za mało] – zwłaszcza w zestawieniu z obszerną listą nazwisk z XX wieku!

Postaci heroiczne wcale nie muszą być związane z walką o charakterze zbrojny – chodzi tu o postaci niezłomne (np. R. Traugutt)

Na kartach programu w wątku „Ojczysty Panteon...” mało jest kobiet (tylko A. Walentynowicz)

W założeniach programu mowa jest o jego „dociągnięciu” do roku 2000, ale w treściach tematu o transformacji materiał rzeczowy kończy się na rządzie Mazowieckiego – może warto byłoby choć dodać o konstytucji (1997) i wyborach prezydenckich – idealnie nadaje się ta tematyka do omawiania „ojczystych sporów”.

Uwagi redakcyjne

Program wymaga poddania go redakcji. Niezbędne jest opracowanie redakcyjne zarówno pod względem językowym (zwłaszcza stylistycznym), jak i staranna korekta techniczna.

Poniżej podano jedynie kilka przykładów:

- pleonazmy:
  - s. 79 – „Większość źródeł opisowych ma charakter opisowy”
- literówki:
  - s. 55 – „Czy rewolucja do droga do demokracji...”
  - s. 79 – „Praca ze źródłem jest metoda bogatą”
  - s. 73 – „Charakteryzuje transformacja gospodarcza i społeczna”
- błędy w pisowni wielką i małą literą:
  - s. 67 towarzystwo Patriotyczne, wielka Emigracja
  - s. 28 „Janko muzykant”
- tytuł wątku: „Język, Komunikacja, media” – dlaczego „Komunikacja” jest wielką literą?
- w środku zdania „burza mózgów” pisana raz wielką (s. 13), a raz małą (s. 50) literą
- formułowanie celów szczegółowych (w tabelce) – zdania zaczynają się wielką lub małą literą – nie ma w tym żadnej reguły!
- błędy językowe:
  - s. 44 – „Czy bogaty może pójść do Nieba? Czyli o dylematach moralnych wynikających z religii i kultury” – zamiast znaku zapytania powinien być przecinek
- słabości językowe:
  - s. 75 – „wykład metodyki zajęć lekcyjnych”
- urwane, niedokończone zdania:
  - s. 18 – „ocenia rolę języka greckiego i łacińskiego dla rozwoju kultury w strefie śródziemnomorskiej i”
  - s. 80 – „Rozrysuj na wykresie rodzaj wprowadzanych”
- mnóstwo przykładów złego dzielenia wyrazów (pojedyncze litery) lub fragmentów akapitów (korektorskie „wdowy” i „sieroty”)

- w opisie procedur kilkakrotnie występuje nieuzasadniona zmiana „adresata” – raz jest to druga osoba liczby pojedynczej (uczeń) – „musisz wykonać zadania”, „odpowiedz”... Innym razem stosowana jest forma bezosobowa (zbieranie uwag, zebranie informacji). Stosowana jest też liczba mnoga (sprawdzamy, zapisujemy) (s. 107–108)
- część zapisów tematów programowych oraz celów kończy się kropką, inne średnikiem, a jeszcze inne nie posiadają żadnego znaku
- spacje stawiane dość dowolnie, np. (s. 74) „wyjaśnia pojęcia :obradę”
- bibliografia:
- występują różne tabulatory (od nr 1–99 i od nr 100 do końca)
- w poz. 212 brak w ogóle tekstu
- różne są sposoby wyróżniania tytułów – część podana kursywą, a część antykwą
- niekiedy nawet stosowane są BŁĘDNIE dwa wyróżnienia równocześnie (poz. 117)

Podsumowując cały program jest interesującą, autorską koncepcją, ale w tej formie wymaga jeszcze dopracowania pod względem dydaktycznym, językowym, a zwłaszcza redakcyjnym.

Pełna ocena wartości zaproponowanego materiału będzie możliwa po przeanalizowaniu całości zestawu przygotowywanych środków dydaktycznych.

Anna Śmieć

Kraków, 1 lipca 2013

Dr Henryk Palkij

Os. Oświecenia 7/25
31-635 Kraków

RECENZJA programu nauczania

Izabella Lankosz, Grzegorz Szymanowski, Program nauczania.
Przedmiot uzupełniający: Historia i społeczeństwo IV etap
edukacyjny „Gra o przyszłość”, Kraków 2012 ss. 177

Lider projektu: Wyższa Szkoła Europejska im. Ks. Józefa Tischnera w Krakowie

Po zapoznaniem się przedstawionym programem nauczania stwierdzam, że został on sporządzony zgodnie z:

- Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z dnia 30 VIII 2012 r., poz. 977),
- Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 czerwca 2012 r. w sprawie dopuszczania do użytku w szkole programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników (Dz. U. z dnia 3 lipca 2012 r., poz. 752),
- Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 lutego 2012 zmieniającym rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (Dz. U. z dnia 12 marca 2012 r. poz. 262).

Program „*Gra o przyszłość*” zawiera szczegółowo opisane cele kształcenia i wychowania, w których na poziomie ogólnym wyróżniono wiedzę, umiejętności, postawy i cele wychowawcze, jakie mają być kształtowane podczas realizacji programu. W tej części programu autorzy w zintegrowanej tabeli opracowali szczegółowo dziewięć problemów („wątków”) istniejących w *Podstawie programo-*

wej, w sposób przejrzysty opisując poszczególne jej elementy. Część wątków kończy się podsumowującą grą dydaktyczną, co jeszcze bardziej wzmacnia „umiejętnościowe” elementy programu.

Następnie autorzy opisali dokładnie cele szczegółowe (w ujęciu operacyjnym) i związane z nimi treści (tematy) kształcenia dla każdego wątku przewidzianego w *Podstawie programowej*. Treści kształcenia oznaczone zostały także symbolami istniejącymi w zapisie *Podstawy programowej*, co ułatwia nauczycielowi kontrolowanie realizacji zawartych w niej wymagań podczas toku swej pracy. Ponadto autorzy zaproponowali ilość godzin, które należy przeznaczyć na dany element oraz metody pracy właściwe dla osiągnięcia celów i treści zawartych w poszczególnych tematach. Swoistą klamrą spinającą takie rozpisanie celów i treści jest określenie poziomu wymagań, który opracowany został na podstawie taksonomii zaczerpniętej z prac Bolesława Niemierki. Tabela ta stanowi też swego rodzaju rozkład materiału, praktycznie organizującego pracę nauczyciela.

Wydaje się, że bardzo dobrym pomysłem jest właśnie zaproponowanie metod pracy do każdego z tematów w powiązaniu z kategorią wymagań. Powinno to dać nauczycielowi możliwość sprawnego przystosowania celów i treści nauczania do poziomu klasy. Nauczyciel uzyskuje pewność stosowania różnorodnych metod (co ułatwia kształtowanie różnorodnych umiejętności) oraz zróżnicowanie poziom wymagań. To zróżnicowanie odnosi się nie tylko do całej klasy. Nauczyciel łatwiej może dostosować cele treści i wymagania do poszczególnych uczniów, a więc w rezultacie może podnieść poziom efektywności nauczania. Moim zdaniem stanowi to ważną zaletę programu we współczesnej szkole.

Drugą część przedstawionego programu stanowią *Procedury osiągania celów edukacyjnych*. Zawierają one elementy metodyki zajęć lekcyjnych z systematycznym omówieniem najważniejszych metod przydatnych i właściwych (zdaniem autorów) dla realizacji celów założonych w programie. Omówienie to zawiera krótką część teoretyczną, ale skupia się najbardziej na praktycznych aspektach ich stosowania w klasie. Autorzy podają praktyczne wskazówki realizacyjne, które zmierzają do ułatwienia nauczycielowi przygotowanie się do lekcji. Celem tych wskazówek metodycznych jest sprawne i prawidłowe stosowanie wybranej metody, jak też dbałość o sprawny i interesujący przebieg lekcji. W przedstawionych propozycjach dominują metody aktywne, skierowane na samodzielną pracę ucznia, co jest bardzo wskazane w realizacji takiego przedmiotu jak *Historia i społeczeństwo*, który powinien zainteresować ucznia treściami historycznymi.

Trzecia część programu opisuje propozycje kryteriów oceny i metod sprawdzania osiągnięć ucznia oraz sposoby ewaluacji programu. W kryteriach oceniania nacisk położony został na ocenę umiejętności, wkład pracy i zaangażowanie uczniów, co dobrze oddaje ducha programu. W zamierzeniu autorów konstruowanie nauczycielskiego systemu wymagań przydatne powinny być wspomniane wcześniej kategorie wymagań z taksonomii B. Niemierki, które przekładane mają być na oceny szkolne. Uważam, że takie podejście powinno sprzyjać ocenie umiejętności i wkładu pracy uczniów, gdyż kryteria oceny łatwo można dostosować do konkretnej lekcji. Jak wiemy, większość z ich przeprowadzana jest przy użyciu metod aktywnych, które z natury kładą nacisk na zaangażowanie ucznia. Takie podejście wymaga jednak od nauczyciela starannego przemyślenia swojego systemu oceniania. Nauczyciel musi także dobrze dobrać formy i metody oceniania, aby zachować równowagę między ocenieniem treści i umiejętności.

Wiąże się to także z ewaluacją programu przez nauczyciela. Autorzy proponują ewaluację formatywną i sumatywną, ale zastrzegają, że wprowadzane zmiany nie mogą naruszać założeń *Pod-*

stawy programowej. Wydaje mi się, że prawidłowa ewaluacja programu będzie kluczem, który w przyszłości zapewni jego powodzenie oraz zagwarantuje jakość realizacji. Jest to trudny element w codziennej pracy nauczyciela. Zakłada dużą refleksyjność konkretnego nauczyciela oraz jego systematyczność w działaniu. Jest to dosyć trudne w praktyce szkolnej. Zaproponowany kalendarz ewaluacji i ankieta mogą w tym pomóc nauczycielowi. Wydaje się, że przydałoby się jednak jeszcze podejście zewnętrzne – wymiana poglądów wielu nauczycieli realizujących ten program. Jest to możliwe, jeśli uwzględni się platformy internetowe. Trzecią część programu zamyka bibliografia pedagogiczna i merytoryczna. Uważam, że jest to ważny dodatek dla nauczyciela, który chce się rozwijać zawodowo i wzbogacać swoją ofertę merytoryczną, aby lepiej wspierał rozwój uczniów. W tej bibliografii nauczyciel łatwo znajdzie pozycje, które może polecić uczniom do samodzielnej pracy.

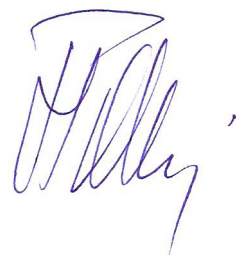
Ostatnią częścią programu jest Aneks. Autorzy umieścili w nim chronologiczną („epokową”) wersję programu, dla nauczycieli, którzy nie są skłonni pracować problemowo („wątkami”). Moim zdaniem stanowi to dużą zaletę programu i dostosowane jest do praktycznych możliwości nauczyciela i szkoły. Z tego względu dobrze byłoby, aby także w tej części umieścić sugerowane metody pracy (jak w części problemowej). Wiem, że nauczyciel może łatwo odszukać w poprzedniej części te metody, ale umieszczenie ich w zintegrowanej tabeli znakomicie zwiększyłyby szanse na stosowanie różnorodnych metod nauczania podczas realizacji tego programu. Dobrze też stało się, że tutaj umieszczono przypomnienie o obowiązkowym charakterze wątku „*Panteon narodowy*”.

Jeśli chodzi o zakres merytoryczny to na podstawie programu można ponieść tylko kilka spraw. Autorzy uporządkowali treści podstawy do swojej koncepcji. Czasem zaproponowali własne tematy lub sugerowali rozbudowanie wybranych wątków jak np. wątku *Panteon narodowy*. Więcej o zakresie merytorycznym będzie można powiedzieć po analizie materiałów dydaktycznych.

Podsumowując uważam, że program zawiera szczegółowy opis sposobów realizacji celów kształcenia i wychowania zawartych w podstawach programowych. Procedury osiągnięcia celów zapewniają autonomię nauczyciela i dostosowanie ich do sytuacji w klasie. Konstrukcja programu jest przejrzysta, zwarta, modułowa i pozostawia nauczycielowi wybór sposobu jego realizacji zgodnie z jego potrzebami oraz jego ceną potrzeb uczniów. Program zapewnia kształtowanie różnych umiejętności od prostych do złożonych oraz organizuje pracę własną ucznia, a proponowane metody umożliwiają zaangażowanie się ucznia w trakcie realizacji programu. Wybrana przez autorów konstrukcja programu umożliwi dostosowania jego elementów do możliwości ucznia.

Program jest poprawny pod względem konstrukcji, dydaktycznym oraz zawiera treści merytoryczne przewidziane *Podstawą programową* dla tego etapu edukacji, a więc zgodne z obowiązującymi przepisami prawa.

Przedstawiona charakterystyka programu skłania mnie do uznania, że program zasługuje na pozytywną opinię i może być realizowany w szkole, gdyż zapewni osiągnięcie zaplanowanych w *Podstawie programowej* celów kształcenia i wychowania.

Dr Maria Stinia

Uniwersytet Jagielloński

RECENZJA materiałów dydaktycznych do programu Kształcenie Pełne Wyobraźni – przedmiot „historia i społeczeństwo”, szkoła ponadgimnazjalna

Recenzowane materiały stanowią interesującą propozycję metodyczną, w swoim zamierzeniu wykorzystującą nowoczesne możliwości medialne. Przeznaczone są dla klas licealnych realizujących przedmiot „historia i społeczeństwo”.

Materiały zawierają zróżnicowany zestaw środków pomocniczych dla nauczycieli i uczniów. Podstawowym środkiem są scenariusze lekcji obudowane różnorodnymi środkami dydaktycznymi:

- środki tekstowe
- opracowania autorskie
  - definicje słownikowe,
- teksty źródłowe (zarówno aktowe jak i opisowe). Warte podkreślenia jest fakt, że środki te są bardzo zróżnicowane (poezja, proza, wspomnienia).
  - teksty pieśni historycznych (materiał stricte źródłowy) oraz teksty współczesnych utworów muzycznych (np. J. Kaczmarski)
- środki ikonograficzne (niestety dużo Wikipedii)
- środki symboliczne
  - środki kartograficzne (niestety, nie są wykorzystywane zbyt często. Wyraźnie zbyt małą uwagę przykładają autorzy do tego środka! A szkoda!)
- środki audiowizualne
  - prezentacje multimedialne
  - pliki audiowizualne i dźwiękowe.

W programie zastosowano formułę blokowania lekcji historii – większość „Scenariuszy zajęć” przeznaczona jest na 90 minut. Ma to swoje zalety (ale ma też i wady – nie we wszystkich szkołach plan zajęć pozwoli na taką organizację zajęć)

Scenariusze lekcji zostały ujednoczone. Składają się z 17 części składowych. Zanim przejdzie się do przebiegu lekcji zostało wyszczególnionych aż 16 punktów opisujących daną lekcję, m.in.

- wątek
- temat
- cele
- spodziewane efekty
- metody sprawdzania osiągniętych celów
- sposoby motywowania uczniów
- opis warunków, które powinny być spełnione, aby prawidłowo przeprowadzić lekcję.
- słowniczek pojęć

W punkcie 17 opisany jest „przebieg lekcji” skonstruowany również według ujednoczonej zasady – tabelki z czterema kolumnami (czynności nauczyciela, czynności uczniów, czas i umiejętności kształcone w czasie lekcji). Można od razu wyrazić wątpliwość, czy zawsze taka formuła jest najlepsza. Na przykład w lekcjach o charakterze wykładowym druga rubryka jest praktycznie zbędna („Uczniowie słuchają, notują, mogą zadawać dodatkowe pytania”).

Ogólnie pozytywna ocena recenzowanych materiałów nie pozwala przejść do porządku dziennego nad mankamentami, czy nawet błędami w przedstawionym materiale. Fakt, że jest to zestaw „żywy”, ciągle podlegający zmianom, modyfikacjom (uwagi można zamieszczać bezpośrednio w internecie w zakładce „opinie i uwagi do materiałów”) daje nadzieję, że materiały te mogą być „na bieżąco” poprawiane i w jeszcze większym stopniu ulepszone.

Próbując dokonać oceny tych materiałów zacząć należy od zestawu uwag ogólnych. Niezbędna jest większa staranność przy tworzeniu i opracowywaniu materiałów!

Czytelność interfejsu graficznego (kwestie informatyczne):

Niestety, nie jest on zbyt przyjazny. Stosowanie „tajemniczych” skrótów i określeń nie ułatwia szybkiej orientacji w zakresie materiału (zwłaszcza dla osób rzadziej zaglądających do tego zestawu). Na przykład na stronie głównej nazwy wątków są wymienione, ale nazwy tematów (kursów) widnieją już jako 1, 2, 3 itd. Powinno się wyświetlać tak, jak to jest zrobione w przedmiocie „przyroda”.

Na pierwszy rzut oka zapis „7w9” nie pozwala na jednoznaczne określenie czy chodzi o siódmy temat wątku dziewiątego, czy dziewiąty temat wątku siódmego.

W obrębie poszczególnych jednostek lekcyjnych wyraźnie brakuje jednolitości. Szwankuje czytelność. Dobrze byłoby umieścić plik (lub pliki) będący swego rodzaju „spisem treści” (wzorem może być układ plików w temacie: 2w7). Obecnie, aby obejrzeć zawartość materiałów trzeba wcho-

dzić do kilkudziesięciu plików i to na dodatek w różnych programach komputerowych (zdjęcia w różnych formatach jpg lub PNG; prezentacje ppt oraz pptx; pliki skompresowane występują jako rar i zip; a nawet pliki .txt).

Występuje znaczne zróżnicowanie w ilości i rodzajach materiałów w obrębie poszczególnych tematów (od kilku do kilkudziesięciu). Zamieszczenie przy jednym temacie (12w9) aż 20 prezentacji (większość to pojedyncze slajdy) nie zachęca do zapoznania się. W tym temacie trzy prezentacje nie mają swoich tytułów i nie sposób dowiedzieć się co zawierają bez ich otwarcia. Może warto byłoby choćby konsekwentnie wszystkie materiały spakować w jednym pliku?

Sporo pracy czeka informatyków nad uporządkowaniem materiałów (jednolite wersje programów, czcionki, odstępy, justowania itp.). Nieprofesjonalnie wyglądają też informacje o formatowaniu tekstu (scenariusz lekcji 12w9; quiz 5w4). W zamieszczonych materiałach istnieją (tylko zaciemniające obraz) wersje starsze i „poprawione” (5w4).

Skanowane zdjęcia powinny mieć tytuły – informacja: „skan 0181” nic nie mówi!

Pewien bałagan występuje przy nazwiskach autorów. Temat 10w9 w „streszczeniu” jest podane: „prowadzący: Sylwia Faracik; autorem scenariusza i prezentacji jest Bartosz Rzońca. Nie znalazłam sposobu, by w programie odszukać konspekty autorstwa wybranej, konkretnej osoby.

Uwagi merytoryczne:

- niekiedy szwankuje logika przekazu historycznego
- dobór treści nauczania – brak logiki wykładu. Przykładów można znaleźć znacznie więcej, ale ograniczmy się tylko do jednego. W temacie „Postawy społeczeństwa polskiego” Polacy z Galicji wysyłają do cesarza Austrii wiernopoddańczy adres pół roku po bitwie pod Sadową. To wyraz wyłączenie „lojalizmu” czy może też wykorzystanie okazji?
- stosowanie współczesnych standardów do oceny zjawisk historycznych bez uwzględnienia ich uwarunkowań (utyskiwanie nad wadami demokracji ateńskiej nie dopuszczającej do udziału w życiu publicznym niewolników, wyzwolenców czy kobiet) – ahistoryczność!!!
- konstruowanie pozornych tematów do dyskusji (Czy demokracja szlachecka wyprzedziła swoją epokę, czy była przejawem głupoty i nieodpowiedzialności?) – takie ujęcie raczej może zrobić uczniom wodę w mózgu niż zainspirować do rozważań. Poza tym jak można ustrój funkcjonujący przez 300 lat, w którym Rzeczpospolita przeżywała swój największy rozkwit określać mianem „głupoty i nieodpowiedzialności”?

Podobnie nie inspiruje do dyskusji pytanie: „Czy w Rzeczypospolitej była demokracja szlachecka?” Bo i o czym tu dyskutować? Była! A wystarczyłoby zmienić pytanie i zapytać: Czy w Rzeczypospolitej była demokracja?

- materiał ilustracyjny czasem sprawia wrażenie „koszyka na zakupy” – co się znajdzie, to się wrzuci. Jednak dla odpowiedniego zilustrowania treści lekcji należałoby głębiej zastanowić się nad odpowiednim doбором (np. kościół św. Wojciecha z dominującym barokowym hełmem jako przykład sztuki romańskiej)

- cele wychowawcze – pomysł z balonem świetny, choć założenie tej gry, by uczniowie wyrzucali ludzi z balonu nie wydaje się poprawne wychowawczo (podobnie jak ponowne zabijanie Sokratesa)

Uwagi dydaktyczne:

- dyskusja to metoda a nie forma pracy
- infografika to nie ilustracja z materiałem do analizy (np. odczytania słów łacińskich)
- poker kryterialny – nie da się zrealizować w 5-7 minut przy 24 kartach do dyskusji
- dyskusja – musi mieć precyzyjnie sformułowany temat!
- karta pracy służy do pracy ucznia PODCZAS wykładu/prezentacji/wycieczki, a nie PO: („Właśnie oglądałeś prezentację. Wypełnij kilka poleceń kontrolnych”)
- hurraoptymistycznie podchodzi się do metod (czasochłonność)
Przykład: 45-minutowa lekcja na której są: debata oxfordzka, dyskusja, metaplan (11w7)
- brak zrozumienia istoty „projektu” - to nie jest forma bieżącego przygotowania się ucznia do lekcji, ale długofalowe działanie (przykład: Demokracja szlachecka)
- według scenariusza lekcja powinna trwać 54 minuty (w innym przypadku wersja dwugodzinna 88 minut!)
- „metoda projektu” jako jedna z kilku metod „prowadzenia lekcji”
- brak zrozumienia na czym polega metoda „wykładu problemowego”
- „burza mózgów” to nie zabawa w swobodne budowanie skojarzeń tylko analiza służąca znalezieniu najlepszego sposobu rozwiązania problemu (I. Lankosz)
Zastanów się, jak mogli się czuć bohaterowie książki, gdy byli wciąż obserwowani? [to też nie jest „burza mózgów”]
- metaplan – Czy to dobry problem do graficznego rozrysowania metodą metaplanu? „bycie obserwowanym przez kamery systemu monitoringu”
- niezrozumienie na czym polega „mapa mentalna” (mapa myśli) – uczniowie nie mogą jej „prze-rysowywać”! (1w7) – nie każdy „schemat” można nazwać mapą mentalną!
- teksty źródłowe nie zawsze są zaopatrzone w polecenia do wykonania
- brak realizmu czasowego – Fragment scenariusza: „Nauczyciel prosi uczniów o głosowanie przez internet na opozycję lub propozycję. Uczniowie mają też wybrać najlepszego mówcę debaty”. W wyniku tych działań uczniowie mają kształcić „Umiejętność zajęcia stanowiska, rzeczowej dyskusji”. I według konspektu jest na to przeznaczona 1 [słownie: jedna] minuta!
- jakimś zupełnym nieporozumieniem dydaktycznym (delikatnie mówiąc) jest pomysł robienia „krótkiego sprawdzianu – 10 min.) pod koniec lekcji z materiału właśnie na tej samej lekcji omawianego (S. Faracik – 9w9)
- „wycieczki badawcze” – czasem jest to słowo nadużywane – nie bardzo widać tę „badawczą funkcję wycieczek!
- do słabszych stron recenzowanych materiałów należy zaliczyć formy kontroli i sprawdzania wiedzy i umiejętności uczniów (najczęściej są to dość schematycznie przygotowane testy i krótkie wypowiedzi). Może warto byłoby się temu przyjrzeć w sposób całościowy!

Słowniczek historyczny:

Warto byłoby przygotować zbiorczy zestaw haseł występujących w słownikach historycznych przy poszczególnych tematach. Pozwoliłoby to na usunięcie powtórzeń oraz na weryfikację haseł (na poziomie licealnym chyba zbędne są hasła typu „niepodległość” czy „zabory”). Należy też konsekwentnie umieszczać hasła w porządku alfabetycznym (tak jest zrobione tylko w niektórych konspektach). Warto też byłoby się przyjrzeć „jakości” podawanych definicji oraz ich objętości ponieważ występują tu znaczące różnice!

Karty pracy:

- należy formułować pytania w taki sposób, aby odpowiedź nie tylko sprawdzała czy utrwalała wiedzę ucznia, ale by również było to widoczne dla nauczyciela.

Przykład (2w9):

„Zwróć uwagę na budulec, z którego wykonano mury. Czy potrafisz rozpoznać część starszą i nowszą?” – jaką informację niesie dla nauczyciela odpowiedź ucznia: „Potrafię!”

Wystarczy polecenie zmodyfikować: Zapisz z jakiego budulca została wykonana starsza część budowli, a z jakiego późniejsza (nowsza)?

- pytania w karcie pracy nie mogą zmuszać ucznia do napisania eseju! Na wycieczce należy oglądać, a nie pisać!

Przykład: Wycieczka do zamku w Olsztynie k. Częstochowy lub do Mirowa: „Jakie były losy zwiedzanego zamku? – czyli uczeń powinien napisać „historię zamku”.

pytania powinny odnosić się do tej wycieczki, na której uczniowie się właśnie znajdują! Trudno oglądając zamek w Olsztynie (czy Mirowie) odpowiedzieć na ostatnie pytanie na karcie pracy:

„W przyziemiu Wieży Srebrnych Dzwonów znajduje się witraż, który zachował się tam od wczesnego średniowiecza. Kogo przedstawia? Z jakiej koncepcji mogło wynikać wstawienie go tutaj?” – obiekt ten znajduje się na Wawelu. To chyba zwykła pomyłka. Ale czy na pewno ten witraż pochodzi z „wczesnego średniowiecza”?

- pytania powinny być precyzyjne i logiczne!

Przykład: „Obejrzyj makietę ratusza. Dlaczego budowla była tak duża?” – Po pierwsze, nie sądzę, by oglądając makietę udało się na to pytanie odpowiedzieć. Po drugie, makietka ta znajduje się w budynku wrocławskiego ratusza, może więc lepiej odpowiedzieć na to pytanie patrząc na samą budowlę?

- pytania powinny być sformułowane poprawnie pod względem językowym:

Przykład: Obiegowa opinia o zabytkach romańskich w Polsce twierdzi, że są niskie. Co może w tej kwestii przekazać nam bryła kościoła? – nie rozumiem, co może przekazywać „bryła kościoła”?

Prezentacje multimedialne:

Największe zastrzeżenia można mieć do umiejętności projektowania tego typu materiałów. Część autorów poprawnie, w oszczędny sposób posługuje się tekstem uzupełniając go o dodatkowe komentarze (w Wordzie) oraz wykorzystuje duże, czytelne ilustracje. Zdarzają się jednak prezentacje, w których dominuje tekst, a ilustracje pełnią jedynie funkcję „ozdobnika”.

Na części slajdów informacja o źródle pochodzenia ilustracji (najczęściej link) jest podana nieproporcjonalnie dużą czcionką.

Uwagi redakcyjne, językowe, gramatyczne i ortograficzne:

Redakcyjnie bardzo wiele do dopracowania!

Materiały są autorskie. Pomimo ujednoczenia schematu scenariusza występują dość znaczące różnice w dydaktycznej konstrukcji poszczególnych tematów i wątków.

Zróznicowana czcionka, tekst sprawia wrażenie, że jest sklejony z różnych źródeł

Na przykład czcionki używane tylko w jednym pakiecie materiałów (1w9):

Arial 7,5

Arial 8

Arial 8,5

Arial 10

Calibri 8

Calibri 11

Calibri 11,5

Times New Roman 12

Materiał tekstowy nie był ujednoczony (raz zdania z podmiotem i orzeczeniem, a raz w postaci równoważników zdań).

- bardzo częste są „literówki”
- nie wszystkie rubryki w scenariuszach są wypełnione
- brakuje światła pomiędzy wersami
- nie jest ujednoczona czcionka, odstępy, ...
- błędne stosowanie spacji po znaku rozpoczynającym nawias „(powstaje z trzech szkół prawniczych...”
- stosowanie przecinków w sposób zupełnie przypadkowy! „(był, więc szkoła elementarną i wyższą)”
- błędy ortograficzne, np. „wierza Srebrnych Dzwonów” (scenariusz 4w9)
- zdecydowanie za często pojawiają się błędy pisowni przymiotników wielką literą!
„w Europejskiej sztuce”
„wojny Napoleońskie”
„powstania Śląskie”

„rząd Polski”

„traktat Wersalski”

„Konstytucja trzeciego maja”

- irytujące pisanie „kościół” małą literą (gdy chodzi o instytucję a nie o budynek sakralny!)
- przejmowanie (niepoprawnych) zwyczajów internetowych: „Bić się czy nie bić???” – wystarczy jeden pytajnik!
- wielokroć brak stosowania znaków rozdzielających dwie części zdania (Piłsudski czy Dmowski dwie wizje niepodległości) – brak kropki, dwukropka lub myślnika
- zdanie zaczynające się od „Lub” (drugie słowo w zdaniu również dużą literą!): (Nie zapomnij o odpowiedniej formie. Lub Wykonaj komiks o życiu naukowym i rozrywkach krakowskich żaków”).
- „przeciwko ustawą osadniczym (Drzymała)”
- zapisy bibliograficzne wołają o pomstę do nieba! np. „*Dziedzictwo uniwersytetu średniowiecznego* Wojciech Daszkiewicz” [najpierw tytuł, potem autor; bez żadnego znaku przestankowego; bez miejsca i daty wydania]

Różnego rodzaju lapsusy i niezgrabności językowe

„Przeor Kordecki, polski Hektora”

„Podaj ramy czasów(chronologiczne średniowiecza)”

„Napisz wywiad”

Niezbędne jest zatrudnienie polonisty/redaktora/korektora do weryfikacji całości materiału!

Uwagi różne:

- dlaczego konspekty przeznaczone są dla 24–30 uczniów? Nie da się ich przeprowadzić w grupie 23- lub 31-osobowej? (można to zrozumieć jedynie przy zastosowaniu określonych metod, np. przy pracy w grupach)
- czy taki sposób „ułatwiania” uczniom wymowy nazwisk obcych czemuś służy? (temat: 6w4)
Jean d’ Alemberta (cz. żał deląmberta)” [raczej: żan dałąber] – w mianowniku!
Antoni Lavoisier (atwan lawwazje), [antoni czytany jako „atwan”?; raczej: lawuazje]
G.W. Leibnitz (Lajpniz) [raczej: Lajbnic]
Maszyna parowa – John Watt (Wat) [☺ może jednak: łot]
Mechaniczny warsztat tkacki – Edmund Cartwright (Kartajt) [raczej: kartrajt] – widać, że autorka scenariusza nie oglądała „Bonazy” (ale nic straconego! właśnie serial powtarzany jest w TPV – polecam uwadze!)

Na szczególne wyróżnienie zasługują materiały przygotowane przez kilku autorów:

Pan Grzegorz Szymanowski za ciekawe, niekonwencjonalne (choć czasem dyskusyjne) pomysły dydaktyczne oraz za wykorzystanie dużej ilości gier dydaktycznych.

Pani Annę Błażkiewicz za przemyślane, konsekwentnie zrealizowane scenariusze lekcyjne.

Pan Igor Bartosik za eleganckie, przemyślane, nieprzeładowane (to zaleta) prezentacje multimedialne.

Pan Bartosz Rzońca za klarowny układ plików w opracowanych przez siebie tematach.

Uwagi szczegółowe do wybranych propozycji metodycznych:

1w4

Grecka zdolność do abstrakcji i jej konsekwencje.

W prezentacji literówki – slajd 8, 12, 17

3w4

- dyskusja to metoda czy forma pracy?
- nierealny przydział czasu na zadania, niezrozumienie metody projektów jest zadana na zadania domowe na następną lekcję
- prezentacja o wybranym przedstawicielu UJ, „muszą mieć parę dni” – a metoda wykonania – „projekt”. To nieporozumienie!
- infografika to nie ilustracje z wiadomościami do analizy!
- podwójne zadanie domowe
- ponadto w scenariuszu zamieszczono całe passusy skopiowane z tekstów nie będących autorstwa osoby podanej jako autor materiałów. Nie zostało to w żaden sposób zaznaczone!

Dr. Józef Żerko HISTORIA WYCHOWANIA WYKŁADY, (www.sciaga.pl/tekst/zalacznik/13951/)

<http://historia.na6.pl/uniwersytety>

http://www.bryk.pl/teksty/gimnazjum/historia/historia_sztuki/9298-kultura_%C5%9Bredniowiecza.html

Całe fragmenty notatki dla ucznia pochodzą http://chomikuj.pl/migotka1313/Dokumenty/pedagogika+og*c3*b3lna/historia+wychowania/Stanowy Charakter szkolnictwa w sredniowieczu,2343943607.doc

<http://docs9.chomikuj.pl/2160245248,PL,0,0,gospodarka,-spoleczenstwo-i-kultura-pelnego-sredniowiecza.doc>

- prezentacja o Akademii Krakowskiej – nie wiadomo jaka jest funkcja wykorzystanych ilustracji?
- w prezentacji w slajdach 7 i 8 powtórzenie tekstu
- II prezentacja – Uniwersytet – dziecko średniowiecza, prezentacja przedstawia system szkolnictwa średniowiecznego a nie uniwersytet, należy zmienić jej tytuł

5w4 wycieczka

- co to jest „wykład multimedialny”? (szablon) – ten plik jest przykładem „zaciemnienia” odbioru, bo tylko sztucznie zwiększa ilość plików – jego istotą jest tylko link do youtube!
- nie bardzo wiadomo do czego służy przygotowana prezentacja skoro lekcja to „wycieczka” (uczniowie mają ją sobie sami obejrzeć)
- „Lekcja ma mieć formę wycieczki o charakterze projektu badawczego” – nic w materiałach nie wskazuje na to, że będzie to projekt! Autorka wyraźnie nie rozumie na czym polega „projekt badawczy”. Zaprezentowany materiał to „zwykła” wycieczka!
- prezentacja slajd 3, powinno być Marsilio Ficino, slajd 20 powinno być Antonie van Leeuwenhoek
- achronologiczny układ postaci ludzi nauki: Kopernik, Galileusz, Leonardo da Vinci
- Być akademikiem to brzmi dumnie – temat nie do końca odpowiada scenariuszowi lekcji. Po co wycieczka na uniwersytet skoro temat dotyczy Akademii jako stowarzyszeniach naukowych?
- Słowniczek historyczny:
akademik – wysoki tytuł naukowy członków akademii
akademik – potocznie dom akademicki – o co chodziło autorce? czy to jest pojęcie, które trzeba tłumaczyć w słowniku historycznym licealistom?
- polecenie, by licealiści pytali pracowników naukowych „co to jest laboratorium?” wydaje się mało zasadne!

6w4

- w scenariuszu powtórzenia w pkt. 1 i 2
- nierealny czas na działania uczniów i nauczyciela: 1 min na ocenę pracy przez uczniów i nauczyciela!
- nie rozumiem uwagi z pkt 5. „Tu może być CZAT – poker kryterialny:
- 5–7 min na pokera kryterialnego to za mało, bark sformułowanego polecenia dla pokera, 24 kary do dyskusji. I na to wszystko przeznaczono 5 min.!
- slajd 15 – trzy błędy:
nie „Przędza Joasia” a „Przędzarka Joasia”
w pierwszym zdaniu brakuje czasownika
nie „przędąca” a „przędząca”
- zdumiewająca wymowa obcych nazwisk w książce dla ucznia!

7w4

- fragm. karty pracy do uzupełnienia przez uczniów:

1825		Pierwsza linia kolejowa w Anglii
------	--	----------------------------------

warto byłoby uzupełnić: „lokomotywa i pierwsza linia kolejowa w Anglii”

- zad. II, za długi tekst źródłowy,
- jaki jest sens pytania? 3. Z jakimi problemami boryka się dzisiejsza medycyna, czy korzysta z osiągnięć swoich poprzedników z ubiegłego wieku?
- styl – 2. Jaki wpływ miał rozwój kolei na świat?
- dobre materiały dla nauczyciela

8w4

- slajd 12 – konieczne jest wyjaśnienie teorii inteligentnego projektu
- brak materiałów dla nauczyciela

9w4

- definicja: „Alienacja – sytuacja, kiedy robotnik wykonuje pracę, za którą nie otrzymuje zapłaty w postaci pełnej wartości wyprodukowanego towaru. W rezultacie praca staje się mu obca, nie pracuje dla siebie, ale dla kapitalisty”.
To tylko jedna z istniejących interpelacji tego pojęcia należy to znaczyć
- w toku lekcji: zbyt rozbudowane zadania, nierealne do zrealizowania, czas 50 min., wg propozycji nauczyciela, czas drugiej lekcji - 54 min!

7w6

- przeklejone błędnie pytania quizu – trzy pierwsze nie dotyczą tego tematu!
Wątek i TEMAT: 6, Gospodarka. Temat: Rodzi się kapitalizm – w banku i na giełdzie
Naczelnikiem Powstania Kościuszkowskiego był:

Stanisław August Poniatowski

Jan Kiliński

Tadeusz Kościuszko

Który z królów Polski miał przyobiecane w młodości stanowisko wicekróla Portugalii?

Jan III Sobieski

Zygmunt III Waza

Jan Kazimierz

Dynastia austriacka rywalizująca z Jagiellonami to:

Hohenzollernowie

Wittelsbachowie

Habsburgowie

Potwierdzenie zdeponowania pewnej sumy pieniędzy na określony czas przy określonej stopie procentowej to:

akcja

jednostka uczestnictwa

certyfikat depozytowy

8w6

- błędne rozumienie metody „burza mózgów”:
„Lekcja rozpoczyna się prostym ćwiczeniem, wykonywanym techniką burzy mózgów. Nauczyciel formułuje pytanie: *z czym młodym ludziom kojarzy się handlowanie?*”

9w6

- prezentacja, slajd Społeczeństwo feudalne: „Klasa rządząca posiadaczy ziemskich – podstawą ich władzy było posiadanie ziemi, co umożliwiało im „szlachtetne” życie bez wykonywania ciężkiej pracy

Wyższa klasa średnia – wielka burżuazja (wielcy kupcy, wyżsi urzędnicy państwowi, wolne zawody, np. adwokaci, notariusze) – podstawą ich pozycji była wiedza i umiejętności, nieruchomości, udziały w handlu, osobiste kontakty z arystokracją

Niższa klasa średnia – drobna burżuazja (rzemieślnicy, rękodzielnicy, handlarze detaliczni, osoby pracujące w usługach, drobni dzierżawcy)

Chłopi, chałupnicy w przemyśle bawełnianym, biedacy i żebracy.

- to definicja raczej z poprzedniej epoki!

13w6

- prezentacja cz.1, slajd 5 to mapa Europy z okresu dominacji napoleońskiej, nie można ją nazwać „Mapa XIX Europy”, sensowniejsza byłoby umieszczenie mapy Europy po zjednoczeniu Niemiec
- teksty do analizy nie powinny ograniczać się do „Manifestu Komunistycznego”
- do czego ma służyć zbiór symboli wybranych partii socjalistycznych i komunistycznych?

14w6

Marksizm w praktyce. Uczniowie na podstawie krótkiego filmu prezentującego budowę Nowej Huty określają przyczyny jej powstania. Zwracają ponadto uwagę na formę zabudowy i architekturę – we fragmencie filmu nie ma informacji na temat przyczyn powstania Nowej Huty, tego polecenia nie można wykonać!

7w7

- ciekawy quiz, ale z błędami!

Którzy z wielkich Polaków są pochowani na Wawelu?

- a. Józef Piłsudski, Władysław Warneńczyk, Kazimierz Wielki
- b. Czesław Miłosz, Piotr Skarga, Józef Piłsudski
- c. Władysław Jagiełło, Jadwiga Andegaweńska, Adam Mickiewicz

[według quizu poprawna jest odpowiedź A!]

To prawdziwe odkrycie, że znaleziono (i pochowano) na Wawelu ciało Warneńczyka (choć to chyba jego siostra ☺?)

11w7

- wyraźnie niespójny, dwuczłonowy temat: Czy w Rzeczypospolitej była demokracja szlachecka? Demokracja szlachecka demokracja czy anarchia?
- nie jest dla mnie zrozumiałe dlaczego wśród materiałów przy tym temacie znajduje się opis metody projektu (zasady, bibliografia) skoro temat 45-minutowej lekcji realizowany jest metodą debaty oxfordzkiej
- prezentacja zatytułowana „Demokracja szlachecka” powinna mieć raczej tytuł „Sarmatyzm”. Niewiele w niej o demokracji. Ilustracje pełnią funkcję ozdobną. Prezentacja licząca 6 merytorycznych slajdów jest zbyt uboga!
- slajd zatytułowany „Typowy sarmata” – cecha jakoby miał to być „otyły mężczyzna” – nie znajduje potwierdzenia w ilustracji obok, gdzie przedstawiono mężczyznę wyraźnie „szczupłego”!

16w7

- staranna, przemyślana prezentacja!

1w9

- błędnie sformułowane pytanie w teście: „Wskaż którą z zasad antycznych kierował się Ordon” – A prawidłowo uczeń powinien zakreślić trzy z czterech podanych możliwości.
- literatura uzupełniająca („po zajęciach sięgnij do książki” M. Barański, Dynastia Piastów w Polsce – 660 stron „do poczytania” dla uczniów, którzy nie są specjalnie zainteresowani historią... Budujące!)
- w prezentacji niepoprawnie są użyte różne rodzaje czcionki oraz kroje pisma!
- część obrazów malarskich nie ma podanych autorów! (np. J. Tischbein).
- w metodach sprawdzania osiągniętych celów pojawia się „obserwacja analizy” – nie potrafisz powiedzieć o co chodzi.
- interesujący jest dobór postaci do prezentacji i wykorzystanie elementów dramy.

2w9

- staranna prezentacja. Dobrze udokumentowana bibliografia i zestaw wykorzystanych źródeł ikonograficznych. Ciekawy pomysł debaty balonowej i wykorzystanie do niej tekstów M. Ossowskiej.
- w scenariuszu lekcji na zakończenie dyskusji: „Konkluzja i podsumowanie dyskusji przez nauczyciela” – takie sformułowanie nie jest żadną odpowiedzią dla osoby chcącej skorzystać z konspektu. „W ciemno” można pokusić się o sformułowanie odpowiedzi, np, że w społeczeństwie były opinie podzielone, że postawy romantyczne to pierwsza połowa wieku, że tragiczne doświadczenia powstania styczniowego wzmocniły pogląd pozytywistyczny itp.

3w9

- sformułowanie tematu wydaje się niefortunne. Chyba, że po słowie „polskiego” zostanie postawiona kropka, lub choćby nazwiska monarchów w nawiasie! W tej wersji tytuł sugeruje, że państwo polskie powstawało ponad 150 lat!
- w prezentacji slajd przedstawiający podział państwa w 1138 roku – to tylko wersja „prawdopodobna”. Ponadto dlaczego teren Władysława II to „ziemia”, a Mieszka III to „ziemie”?
- scenariusz lekcji: sformułowanie „praca z historiografią” – to jakieś kuriozum!
- ciekawym pomysłem jest wykorzystanie pracowni komputerowej i kont Google Drive.

9w9

- w konspekcie metody i formy pracy nie różnią się
- cele sformułowane są niepoprawnie („odpowiedz na pytanie: „Bić się czy nie bić?”)
- definicja: „Uwłaszczenie chłopów - nadanie ziemi na własność chłopom zamieszkującym ziemię polskie pod zaborem pruskim, rosyjskim i austriackim. Dzięki reformom uwłaszczeniowym chłopci polscy uzyskali na własność ziemię, jednak często ich gospodarstwa były bardzo małe i miały trudności z utrzymaniem”. Taka definicja niewiele tłumaczy, jest stereotypowa i na dodatek niepoprawna. Uwłaszczenie nie dotyczyło wyłącznie ziem polskich, nie wiadomo jakie to ziemie chłopci dostali (dostali ziemie polskie?), a ostatnie zdanie jest nieprawdziwe w odniesieniu do zaboru pruskiego.
- należy wycofać się na tej lekcji z „kartkówki na temat polskich powstań narodowowyzwoleńczych” – to błąd dydaktyczny!

- prezentacja dotyczy tylko Wielkiej Emigracji. Przy tak obszernym temacie niezbędne jest rozszerzenie materiału ilustracyjnego, graficznego i kartograficznego! Nie ma żadnej mapy!
- autor książki o Wielkiej Emigracji nie nazywa się S. Kalemba lecz Sławomir Kalembka.
- „W X 1831 r. kapitulacja ostatnich bastionów powstańców bronionych przez oddziały księdza Brzóska” - Zdaję sobie sprawę, że powyższe zdanie jest umieszczone w teście polegającym na oznaczeniu zdań fałszywych, ale nawet zdania fałszywe mogą nieść informację dla uczniów. Data jednoznacznie określa to zdanie jako fałszywe. Reszta powinna zgadzać się z realiami. Termin „bastion” oznacza rodzaj fortyfikacji (tu nie ma miejsca na poezję i przenośnię). Istnieje obawa, że w głowie ucznia pojawi się obraz bitwy polegającej na zdobywaniu umocnień (bastionów). Poza tym liczba mnoga „oddziałów” ks. Brzóska też jest myląca. Miał tylko jeden oddział! 40 osobowy. I to rozbity kilka miesięcy przed jego aresztowaniem! Nie chcę w ten sposób pomniejszać zasług i poświęcenia postaci, która została pośmiertnie odznaczona orderem Orła Białego, ale, mówiąc za Norwidem, należy „odpowiednie dać rzeczy słowo”!
- test o którym mowa powyżej nie jest zbudowany poprawnie. Zdanie z datą dekretu uwłaszczeniowego hr. Stadionowa wymusza od ucznia znajomość daty dziennej. Po co?

10w9

- temat powinien dotyczyć wyłącznie sytuacji w zaborze rosyjskim, w którym wydarzenia były następstwem powstania styczniowego. Wiązanie wydarzeń w innych zaborach, które nie miały bezpośredniego związku z powstaniem (np. rugi pruskie, Kulturkampf, czy autonomia Galicji) jest błędne. Należy inaczej zatytułować slajdy
- Kulturkampf jako „walka o kulturę” (słowniczek historyczny)?
- Jarosław Dąbrowski jako „protoplasta” ruchu socjalistycznego?
- eksponowanie negatywów powstań. Po wymienieniu zestawów negatywów pytanie ucznia: Czy były jakieś pozytywne czynniki? Lubimy samobiczowanie...

11w9

- w temacie lekcji niezbędny jest myślnik po nazwisku Dmowskiego: Piłsudski czy Dmowski – dwie wizje niepodległości (Igor Bartosik)

12w9 wycieczka

Warto byłoby nie ograniczać roli W. Korfanteo tylko do okresu powstań śląskich. Wizyta przy jego grobie daje okazję zapoznania uczniów z dorobkiem całego życia Korfanteo!

16w9 wycieczka

- dość kuriozalnie wygląda sytuacja, gdy temat „Polskie drogi do wolności” wzbogacają trzy pliki dźwiękowe zawierające przemówienia: Cyrankiewicza, Gomułki i Jaruzelskiego.
- poprawne nazwisko brzmi: Antoni Macierewicz
- konspekt dotyczy okresu 1956–1989, a temat okres od 1944 roku
- prezentacja ciekawa i starannie przygotowana, ale autor (nauczyciel) powinien zachować dystans wobec umieszczania kontrowersyjnych materiałów (chyba, że to celowy zabieg dydaktyczny). W tym przypadku, mimo mojej bardzo krytycznej oceny działalności gen. Jaruzelskiego, wątpliwości budzi podpis pod jego zdjęciem „Zabił tysiące Polaków, a mimo to nie został nigdy osądzony”. Strona internetowa „Demotywatory” jako nowe źródło historyczne?

18w9

- zestaw materiałów zawiera aż 33 elementy składowe. Nie wiem, czy nauczycielowi wystarczy cierpliwości, by przedrzeć się przez ten zestaw.

Podsumowując, recenzowany zestaw różnorodnych materiałów dydaktycznych jest interesującą, autorską koncepcją i może być dużą pomocą dla uczniów i nauczycieli zmagających się z zupełnie nowym przedmiotem „historia i społeczeństwo”. Wymaga jednak jeszcze wielu poprawek, zmian i uzupełnień zarówno pod względem merytorycznym, jak i dydaktycznym, językowym, redakcyjnym oraz informatycznym. Nowoczesna formuła internetowej platformy edukacyjnej daje taką możliwość. Wypada tylko wyrazić nadzieję, że niebawem materiały te staną się ogólnie dostępne dla wszystkich zainteresowanych (nawet dla tych, którzy nie realizują programu KPW).

Anna Sinię

Kraków, 20 sierpnia 2013

Dr Henryk Palkij

Os. Oświecenia 7/25
31-635 Kraków

RECENZJA materiałów dydaktycznych do programu nauczania

Izabella Lankosz, Grzegorz Szymanowski, Program nauczania.
Przedmiot uzupełniający: Historia i społeczeństwo IV etap
edukacyjny „Gra o przyszłość”, Kraków 2012 ss. 177

Lider projektu: Wyższa Szkoła Europejska im. Ks. Józefa Tischnera w Krakowie

Po zapoznaniem się z opracowanymi materiałami dydaktycznymi do programu nauczania stwierdzam, że zostały one sporządzone zgodnie z:

- Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z dnia 30 VIII 2012 r., poz. 977),
- Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 czerwca 2012 r. w sprawie dopuszczania do użytku w szkole programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników (Dz. U. z dnia 3 lipca 2012 r., poz. 752),
- Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 lutego 2012 zmieniającym rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (Dz. U. z dnia 12 marca 2012 r. poz. 262).

Struktura materiałów jest starannie przemyślana i powiązana z przygotowanym Programem „Gra o przyszłość”. Zachowuje opisane w programie cele kształcenia i wychowania oraz szczegółowo opracowane cztery wątki 4 (nauka), 6 (Gospodarka), 7 (Rządzący i rządzi), 9 (Ojczysty Panteon i ojczyste spory) istniejące w *Podstawie programowej*, co umożliwia realizację przedmiotu Historia

i społeczeństwo w szkole. Materiały poprzedzone są instrukcją dla nauczycieli. W każdym wątku znajdują się: scenariusze lekcji – w różnej ilości do każdego z wątków, scenariusze wycieczek badawczych, scenariusze wycieczek badawczych z ”*”, oraz kursy DL. Poszczególne elementy materiałów zachowują podobną budowę.

Celem tak przygotowanej struktury jest rozwijanie samodzielnej pracy uczniów – co zapewniają materiały i prezentacje multimedialne oraz załączone materiały (teksty, ilustracje, mapy, bibliografie), kształtowanie różnorodnych umiejętności poprzez wprowadzenie wielu metod i form aktywizujących pracę ucznia, konfrontację zdobytej wiedzy z rzeczywistością społeczną i historyczną – głównie poprzez zaplanowane wycieczki oraz dążenie do ustrukturyzowania i usystematyzowania wiedzy i umiejętności – poprzez zadania podsumowujące, sprawdziany i ankiety ewaluacyjne. Wydaje mi się, że tak opracowana struktura materiałów stanowi ważny atut i stwarza realne możliwości na osiągnięcie zaplanowanych celów.

W każdym scenariuszu znajdują się przeważnie podobne elementy: scenariusz dla nauczyciela, prezentacja multimedialna, skrypt dla ucznia, skrypt dla nauczyciela, teksty źródłowe, oraz w zależności od opracowanego problemu: zadania, quiz, ankieta ewaluacyjna, karta pracy ucznia, sprawdzian, notatka dla ucznia, gra dydaktyczna.

Scenariusze lekcji przygotowane do każdego wątku zawierają szczegółowe informacje odnoszące go do programu czyli: podają numer wątku i numer lekcji, klasę (przewidziana na 26 osób), odniesienie do ogólnej charakterystyki znajdującej się w programie, cele i spodziewane efekty dostosowane do właściwej lekcji i metody sprawdzania osiągniętych celów. Ponadto w scenariuszu umieszczono szczegółowe informacje o: autorze scenariusza, czasie trwania lekcji, metody przeprowadzania lekcji, formie pracy, sposobach motywowania uczniów, przygotowania się nauczyciela do lekcji, środkach dydaktycznych potrzebnych do przeprowadzenia lekcji, materiałach dydaktycznych przygotowanych przez autora do wybranego tematu, słowniczek pojęć.

Każdy scenariusz kończy szczegółowy przebieg lekcji zawierający opis kolejnych ogniw lekcji ujętych w sposób tabelaryczny i podzielonych na: czynności nauczyciela, czynności uczniów, czas trwania każdego z ogniw oraz umiejętności kształtowane na lekcji. Najbardziej rozbudowane są czynności nauczyciela, gdzie szczegółowo opisano jego działania podczas lekcji ujmując je w kilka ogniw czyli: wprowadzenie – tutaj opisano czynności nauczyciela, część główną nazwaną – prezentacja, w której znajdują się metody właściwe dla danej lekcji, zadanie obejmujące pracę ucznia kolejną prezentacją służącą do poszerzenia i pogłębienia omawianych zagadnień oraz podsumowanie nauczyciela lub zadanie podsumowujące właściwe dla danej lekcji. Scenariusze często zamykają załączniki ułatwiające nauczycielowi orientację wśród przygotowanych materiałów. Tak zbudowany scenariusz ułatwi nauczycielowi przygotowanie pierwszych lekcji. W których znajduje się przecież wiele różnorodnych elementów.

Podobną budowę scenariusza mamy w odniesieniu do przygotowanych wycieczek szkolnych. W tym miejscu chciałbym podkreślić, że jest to kolejny z atutów tego programu. Często bowiem wycieczki szkolne przeprowadzane są bez odpowiedniego przygotowania, czy właściwego powiązania ich z programem i treściami nauczania. W tym przypadku np. w przypadku wycieczki do muzeum Auschwitz-Birkenau nauczyciel kompleksowo opracowany materiał. Zawiera on elementy przygotowania wycieczki, które musi przygotować nauczyciela, ale też przygotowanie się ucznia do tej wycieczki. Takie podejście znakomicie zwiększa dydaktyczną wartość wycieczki. Ponadto nauczyciel

otrzymuje przygotowany szczegółowy przebieg wycieczki opracowany w podobny sposób jak przebieg lekcji. Dzięki temu nauczyciel może efektywnie wykorzystać czas przeznaczony na wycieczkę i skoncentrować aktywność uczniów wokół zaplanowanych celów i włączyć wycieczkę w zaplanowany tok dydaktyczny. Załączone karty pracy mają wspierać rozwój umiejętności uczniów poprzez ich kontrolowaną aktywność. Nauczyciel otrzymuje także tekst sprawdzający pracę uczniów oraz bibliografię wybranych prac związanych z omawianym tematem. W ten sposób wycieczka spełnia swoje zadanie, staje się przemyślanym elementem całego toku nauczania a nie jednorazowym „fajerwerkiem”. Jednocześnie wzbogaca doświadczenie edukacyjne, historyczne poprzez kontakt z rzeczywistością społeczną i historyczną a zaplanowane zadania rozwijają umiejętności i poszerzają wiedzę uczniów.

Szczególnie ciekawym przykładem tak zaplanowanej interdyscyplinarnej aktywności są wycieczki badawcze^{3*}. Tworzą one podstawę do szerszej, swobodniejszej dyskusji na aktualne tematy społeczne, które interesują młodzież. Umożliwiają nawiązanie lepszego kontaktu z nauczycielem, a nauczycielowi ułatwiają ćwiczenie aktywnych metod nauczania.

W przedstawionym materiale na uwagę zasługuje umiejętne i czytelne powiązanie opracowanych materiałów (scenariuszy, zadań itp.) z przygotowanym wcześniej programem. Autorzy sprawnie odnoszą poszczególne materiały do właściwych elementów programu np. celów, wymagań, metryczki zadań itp. W ten sposób każda lekcja jest bardzo czytelnie związana z programem, z każdym jego elementem. Nauczyciel w każdej chwili wie, który element programu realizuje i dlaczego podejmuje daną aktywność. Sprzyja to systematycznej pracy, kształtowaniu wiedzy, umiejętności oraz kontrolowaniu procesu dydaktycznego. Myślę, że takie podejście sprzyja kształtowaniu tego co w dydaktyce nazywa się budowaniem świadomości nauczyciela, co stanowi podstawę jego rozwoju i efektywnej pracy. W ten sposób, by odnieść się do jednej z koncepcji, kształtuje się refleksyjny praktyk, który potrafi analizować swoje działania, dostosowywać do rzeczywistości szkolnej i rozwijać się zawodowo.

W przygotowanym materiale znaczącą pozycję zajmują prezentacje multimedialne i materiały z nimi związane – osobne pliki, które można samodzielnie wykorzystać w pracy. Prezentacje przygotowane są starannie – zawierają różnorodne źródła oraz linki do dodatkowych materiałów. Wymagać to będzie dobrego wyposażenia warsztatu pracy nauczyciela i klasy oraz umiejętności posługiwania różnymi formatami i formatami, w których sporządzane są materiały. Ciekawym rozwiązaniem pomocnym w bieżącej pracy nauczyciela są komentarze do prezentacji, które powinny usprawnić jej efektywne wykorzystanie.

Cechą opracowanych materiałów jest „automatyzacja” pracy nauczyciela, która w zamyśle autorów zmierza pewnie do jak najlepszego wykorzystania czasu lekcji. Myślę o scenariuszu dla nauczyciela, ale też o skrypcie dla nauczyciela z próbą dokładnego określenia nie tylko elementów lekcji ale także z doprecyzowaniem treści lekcji, wspomnianych komentarzach do prezentacji, opracowanej notatce dla ucznia, zadaniach itp. Pozytywną cechą tych materiałów jest to, że powinny one zapewnić jednakowy, porównywalny i wysoki poziom przeprowadzenia lekcji, gdyż nauczyciel na ich podstawie powinien być dobrze przygotowany do pracy. Pozostaje otwartą kwestią jego umiejętność adaptacji tych materiałów do pracy z grupą, ale to zależy od kompetencji zawodowych nauczyciela. Niemniej wydaje się, że podczas szkoleń należy zwrócić uwagę na konieczność dostosowania niektórych materiałów do potrzeb uczniów np. notatki dla ucznia.

Nie mam takich wątpliwości w przypadku materiałów przygotowanych dla przeprowadzenia różnego rodzaju metod aktywnych min. analiza swot, dyskusja, metoda projektu, drzewo decyzyjne, gry itp. Doświadczenie związane z praktyką szkolną pokazuje, że jest to bardzo potrzebne, gdyż przygotowanie materiałów do przeprowadzenia lekcji metodami aktywizującymi jest bardzo pracochłonne dla nauczyciela. Z tego powodu wielu nauczycieli rezygnuje z nich. W tym programie otrzymują oni nie tylko ogólny scenariusz lekcji z wybraną metodą aktywną, ale także wszystkie potrzebne elementy – materiały źródłowe, karty pracy, komentarze jak je rozwiązać, skrypt dla nauczyciela ze wskazówkami, broszura dla uczniów, zdania kontrolne itp. To powinno zachęcić nauczyciela do przeprowadzenia lekcji zgodnie z planowanym scenariuszem, a w konsekwencji doprowadzić do tego, że faktycznie w czasie pracy z tymi materiałami uczeń zdobędzie różnorodne umiejętności.

Pragnąłbym podkreślić, że wszystkie te materiały stanowią dobrą bazę do rozwoju indywidualnych zainteresowań uczniów i ich dalszej samodzielnej pracy oraz dają możliwość nauczycielowi do dostosowania poziomu wymagać do poziomu klasy. Uważam, że w ten sposób materiały te spełniają zadanie, jakie stoi przed nauczaniem takiego przedmiotu jak Historia i społeczeństwo. Warunkiem takiego wykorzystania tych materiałów jest jednak kontrola uzyskanych efektów i ewaluacja, ale jak wspominałem także w tej mierze nauczyciele uzyskali odpowiednie materiały.

Nie mam zasadniczych zastrzeżeń do zawartości merytorycznej, jaka znajduje się w tych materiałach. Znaczna jej część to są fragmenty całe publikacji naukowych, fragmenty wydawnictw źródłowych, bibliografia itp. Pewien niepokój pozostawiają natomiast materiały odautorskie czyli opisy problemów, notatki uczniów, niektóre materiały robocze przygotowane do poszczególnych metod. W tych materiałach autorzy dążąc do jasnego przedstawienia problemu czasem swobodnie podchodzą do terminologii, którą posługują w opisach. O ile nie jest to problemem podczas wyjaśniania podczas lekcji, to w momencie, gdy uczeń i nauczyciel dodatkowo spotykają je w materiałach to może grozić utrwaleniem błędów. Czasem wynika to także z manieri językowej. Ten mankament łatwo można usunąć podczas ostatniej redakcji, która jak wiem stale następuje. Zresztą fakt, że jest to elektroniczna wersja materiałów pozwala stale wносить poprawki do zauważonych błędów, a w miarę pojawiania się innych publikacji będzie to łatwiejsze.

Podsumowując uważam, że opracowane materiały, które ujęte zostały w czytelne, powtarzalne struktury stanowią dobrą podstawę do pracy nauczyciela. Kompletność opracowanych materiałów daje nauczycielowi możliwość dobrego przygotowania się do zajęć i sprawnego ich przeprowadzenia zgodnie z celami programu. Materiały te nastawione są na kształtowanie aktywności uczniów i umiejętności, co jest ich dużą zaletą. Jednocześnie nie zaniedbują aspektu merytorycznego. Poprzez materiały odautorskie zauważamy dążenie do określenia zakresu podstawowej wiedzy, a załączone dodatkowe materiały mają ją poszerzać i pogłębiać.

Przedstawiony opis materiałów skłania mnie do uznania, że przygotowane materiały dydaktyczne zasługują na pozytywną opinię. Uważam, że na ich podstawie może być w szkole zrealizowany program, do których się one odnoszą, a więc zapewni się też osiągnięcie zaplanowanych w *Podstawie programowej* celów kształcenia i wychowania.

